RUDOLFO FRANJIN MAGJER

MIHOLJČICE I VALPOVČICE

26774

RUDOLFO FRANJIN MAGJER

MIHOLJČICE
I
VALPOVČICE

PRIPOVIJESTI SLAVONSKIH SELA

ILUSTRIRALA ZDENKA SERTIĆ

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA TRISTA ŠEZDESET I TREĆA

IZDANO MEĐU IZVANREDNIM JERONIMSKIM IZDANJIMA ZA GODINU
1932.

✲

TIŠKARA NARODNE PROSVJETE, ZAGREB TRENKOVA ULICA 1.

LEN-BOŠA

Nikada njoj, pa da ju podragaju: Boja, Bojice ili Bojena, već na svakom mjestu svima je na putu. Štogod kaže, ne valja i svagda i za svakoga: lendura, divojčura... Len-Boša.

I tako Boja ni sama ne zna, kamo da se djene, što da zbori, a ni kako joj ime.

— Zo — zovem s'...
— No kaži svoje ime, kako te kod kuće zovu.
— Zo — zovu B...

Tu se sada sjeti onoga „Len" i dijete ušuti. Pa napokon i što da kaže? Boja ili Bojica nitko je ne zove, a Len-Boša, ta to je samo poruga: prosto izrugivanje. A to nije ni lijepo, a kako ono učitelj u školi kaže: grehota. I tko se tamo usudi ma koga nazvati drukčije, već što mu je krsno ime, ostane preko objeda, a povrh toga mora još i klečati. A evo nju cijela zadruga drukčije ne zove, pa niko im zato ništa. To zaista nije u redu — premišljavaše ona često u sebi, poimence, kad bi je tko nagovorio i zapitao za ime...

*

Stara bab' Staša nije imala unučadi, a to je ona vruće željela. Jedinac njezin, strik' Jaša, već je četiri godine ožењen, a bez djece. Uto umrla bab' Staše sestra, koja je ostavila Boju. I tako Boja došla u kuću bab' Staše Peroševe, koja je odsele milovala Boju, kao da je njezinoga Jaše. Voljeli je i mazili. Međutim jedva što se Boja okućila, evo ti vesele poruke od Jašine žene.

— Bi' ć', star majo, novosti... fala Bogu.

I jedva što je proteklo kakvih osam mjeseci — bab' Staša njihala svoje unuče, djevojčicu Voju.

Dijete je bilo kržljavo i slabo razvijeno. Plačljivi onaj vrisak parao kroz čađave zidove kuhinje na daleko. Uvijek plač, pa dreka. Strik' Jaši to već dosadilo i on, samo da ništa ne čuje i ne vidi, bio vazdan izvan kuće, i dok je njegova Bistra kao reduša bila zabavljena u poslu, bab' Staša nosa Voju, pjevala je onaj sterotipni: haja — haja — haja — a... i onaj „a" otezala, Bože sveti, čak tamo do na kraj sela. A Boja prepuštena sama sebi.

Tu naglu promjenu ona je osjetila najžešće sama na sebi. Nitko više oko nje, već svi: Voja, pa Voja. Pristupi li ona bešici, pa da Voju podraga ili ponjiha — eto ti odmah stare, pa joj odrine ruku.

— Pust', pust'... nij' to za tebeka... probudi' ćeš dite... šta ć' derište tu menika... Len-Boša.

Bab' Staša uopće nije ni voljela, da se tko miješa u njezine poslove, pogotovu nije dala, kad se radilo o Voji. Nije tu bilo iznimka ni njezin Jaša, ni njegova žena.

— Što b' ti... id, toga t'... di ti znaš, kako treba s dicom. Dok bude tu drugo, jal' treće — da, al' ovako... Pust' ti to menika. Ne ć' ja Voju po zlu, već dobru. Znam ja to bolje, već i naša vučiteljica i notarošica i sve selo... sve.

Isprva to bilo Bistri krivo. Kakva je ona majka, pa da takvo što uopće i dopusti. Pa napokon ona je majka, Voja je njezino dijete, njezina krv. Pogotovu gdje je morala tako dugo čekati te je radi toga bilo podosta i prikora i predbacivanja.

— Nit' m' je pravo, pa eto... ko j' to vidio... ko?!

Jaša ju mirio na sve moguće načine. Treba popustiti, bab' Staša je stara, voli dijete... a napokon, ona je vlasnica zadruge.

— Treba t' malo i zažmiriti... znaš, ona t'... pa valjda... — I Jaša vrtio glavom i rukama, kako to može imati samo dobrih posljedica, a Voja je ionako samo njihova.

— Naše dite, pa eto.

Druge njezine udri opet po svome.

— Bud' pametna, bar 'š moći, kud' oćeš.

— Blago tebika...

— Ja sirota moram vazda robovati... ko prava dadilja.

— Svekrva t' vridi zlata...

— Blago tebika!

Boja je ležala već nekoliko dana. Bolest ozbiljna, a ovamo najveći posao... vršidba. Znalo biti, pa cio dan, da k njoj nitko i ne pristupi.

— Proć' će to već... znam ja to... nije to bogzna što... Na psu rana, na psu i zarasla. Tako, tako.

I stara Staša pogodišnju Voju na ruke, a košaru s ručkom u drugu, pa u polje.

Kad se uveče povratiše svi s puta, Boji pozlilo jako. Govori, viče, trabunja sve jače. Rukama maše, a nogama sve riva petaru, pa da će bježati, a ovamo slaba kao perce, sva satrta; žuta kao vosak.

—'Oć' me... sadikar, na... Lud-Mandena — a... Lud-Mandena — a...

Imali s njom svi posla i jedva je umiriše. Kad je zatim došla k sebi, donesoše joj i čorbe i gužvare i kalotina.

— Neka s' malo posladi.

Boja ni da okusi.

— Šta ć' mi to sadikar, kad s' bolesna. Kad s' bila zdrava, ondakar bilo bubotaka, batina, psovanja, pa... pa... Lud-Mandena — a... Lud-Mandena — a.

I dijete ponovno zakriješti i stane očima prekretati, a rukama mahati i pružati.

U ovo nekoliko dana Boja se tako promijenila, da je nijesi mogao prepoznati. Ona doduše nije ni prije izgledala bogzna kako, pa iako joj ne bijaše najljepše u Stašinom domu, životarila je mnogo ljepše, no otkada je pritisla bolest uz krevet, pa nikud nikamo. A napokon ona je bila svoj gospodar, pa je mogla, kudagod je htjela.

Jutrom rano otišla bi pred crkvu pa čekala, dok su školska djeca polazila misu. Poslije mise našla bi ona bilo Rokoševu Ankenu, bilo kovačevu Marenu. Onda je bio za nju život. U polje, u šljivik, do Karašice — kuda god hoćeš.

Samo što je ta sreća trajala prekratko. Bab' Staša došla na pomisao, da kupi jedno dvadesetak gusaka, pa da ih goji za prodaju.

Proljeće pripeklo, gusaka dosta, samo nema guščara. Učitelj novi ne da iz škole ni čuti, a pogotovu da se koje dijete ispiše.

— Proklet je taj naš vučitelj... a bilo b' mu bolje, da pušća od škole, ko onaj naš stari. Bilo b' dosta i nama, a i njemu. Ovako m' prazan i svinjak i kokošinjak. I... no, indi.

Prvi dan tjerala Boja guske, pazila da ne idu u kvar. Samo što bliže podne, a njoj kao da se istom dani. Vrijeme jedva da odmiče. Ona torbak već ispraznila, a kući ne smije prije šeste.

— Ko ć' to dočekati... ko ?!

A možda je već i prošlo podne, a ona prečula zvonjavu. Pa napokon ne će biti ništa guskama, ako malo pasu kod kuće po dvoru... Trava tu — trava tamo. A dosta su se i najele, mogu se već i zatvoriti u kokošinjac. I slične misli vrzle joj se po glavi. Konac konca bijaše, da je s guskama skrenula u selo.

Sva vesela, da je prvi dan prošao bez kvara i da se guskama nije ništa dogodilo, pocikne od veselja;

— Majo—o... draga majo—o. Evo nas... evo!

Bab' Staša planula ko ris.

— 'Es ti polud'la... 'es ti, bitango jedna, lendura pusta. Zar t' nis' kaz'la, da m' prije šeste ne kreće kući... prije mraka ? 'Es ja tebika kaz'la... Ne znam ja, šta j' to cifranje... nema t' to u ovoj kući. Kad znaš jisti, a ti i radi... nis' ti više dite. Ako m' sutra ovako rano dođeš, pokupit ću t' sve tralje, pa onda idi kud 'oš... nij' me briga ni za što... ni 'voliko.

Bab' Staša kvrcne o nokat i sva ljutita postavi Boju za kaznu runiti kukuruz.

Sutradan došla Boja s čvrstom odlukom, da će nastojati ustrajati, dok se ne smrači. Da joj bude ljepše i da se ne dugočasi, dogovorila se guščaricom staroga Tadaje i njih dvije pođoše skupa. Kad bilo podne, Boja upita Đenu, ima li još što hrane.

— Nemam, al' lako za to. Ima t' tu na Martinovu polju krompijera, ja imam cindelica, pa ć' mo peći.

U tili čas se dogovore i pođu ga krišom iskopavati. Nakupile su pun opreg. Od busa postavile ogradu oko iskopane rupe, krumpir natakle na šibu, pa daj peci. Zaboravili u poslu i na guske, a one u kvaru.

K večeri strkala se i žena i dječurlija, da tuže Boju bab' Staši, a Đenu opet starom Tadaji. Sud pukao u prilog Đene, a zlo po Boju, jer da je ona počela »prva«.

I običajni buboci samo što se prosuše po leđima Boje. Nije se tu saslušao ni izgovor.

— Otepst ću ja njezinu gusetu par nogu, pa ć' ona već znati, ko sam ja.

A stara bab' Staša sad, gdje ju poljar pozvao na red, da nadoknadi štetu njezinih gusaka, planula dvostruko na Boju.

I dok su je susjede nagovarale, da je dobro istuče i ne da cio dan jesti, druge su joj svjetovale, neka je otjera mužu pokojne sestre, a njezinu ocu, koji se po drugiput oženio. Za ovo potonje bila bi se Staša i odlučila, da nije bila velika zapreka, za koju ona ne htjede, da selo u opće i sazna. Kad je naime Bojina maja bila još na samrti, obećala je svojoj sestri Staši, da će po njezina dijela prepisati na nju, ako dijete uzme pod svoje i othrani do udaje. Kako je Staša računala i na taj dio i na jednu radnu silu, kad Boja odraste, a ovamo njezin Jaša nema djece, privoli objeručke, a privoli i tamo u općini pred svjedocima... S ovoga razloga, iako se često Boji prijetila, da će ju otjerati, nikako ne htjede pristati na prijedlog susjeda. Ona ga je dapače odbila s prezirom.

— Di b' ja to, druge šoje, i mogla učiniti ? Ta Bog bi me. A ja i pokojnoj sestri svojoj obećala: biti joj druga maja. Di b' ja to i smjela i mogla! Već ja ć'... aha...

I bab' Staši sinula nova, a zgodnija pomisao.

— Zatvorit ću ja nju tamo u onaj 'ambar... tamo 'š ti, Len-Boša... tamo.

Bab' Staša uhvati Boju za ruku, pa s njom ravno do praznoga hambara, da je kazni. Boja kao osuđenik tapkala za starom, a ova sve sipa na pregršti, kako će ona znati, što je to „rešt". Pa da je samo to. Ali oko ponoći trese se hambar, pa kad za nedjelo Bojino sazna Lud-Mandena-a... ona Lud-Mandena-a, što nevaljaloj djeci kida iz glave „kiku za kikom", pa kad je sve poiskidala, onda onoj, koja krade „tuđe krompire", na žari poispeče sve prste....

— Sve će t' ona ispeći, pa ne 'š više nikada s tuđega polja krasti, već paziti na guse... tako, da.

A da će Lud-Mandena-a zaista doći baš danas, kad Boja bude u hambaru zatvorena, uvjeravala je bab' Staša dijete bogmajući se, jer je ona to malo čas prije, kad je od umora usnula kraj bešike Voje, sanjala. A kad se takva šta sanja i još usto vidi u snu broj 7 i 13 — onda je to prava pravcata istina. A to je ona doživjela i zato to mora biti.

— I zaoto 'š se ti danaske već opametiti... oš' bome.

Bab' Staša zalupi vratima, a Boja onako besvijesno zaokruži okolo sebe, pa kad nije mogla napipati ni vrata, a ni Stašu, niti je čula više njezin glas, uvjeri napokon samu sebe, da je zatvorena u hambaru. Kako od naravi ne bijaše plašljiva, nasmije se preko volje i stane opipavati u mraku, da li bi se gdje mogla naleći. Slučajno napipa na hrpu vreća. Razgrne i legne.

— Kaka Lud-Mandena-a... alaj j' ta moja star-maja luda. Mene ć' ona tim plašiti... me—ne—e—e...

Kako je bila umorna, vjeđe joj se počeše sklapati na san... Uto one hrastove daske zaškripe, a po podu kao da se nešto skotrljalo. Boja se trzne. Nemir se stiša. Malo kasnije i opet se nešto zakotrlja po podu. Drugi, treći puta. Kao kad se djeca kululukaju drvenim loptama. Boja zažmiri, pa ni da se makne. Na Lud-Mandenu ni da pomisli. Ali zato Stašine riječi: „Oko po noći... i 'ambar će s' potresti jako... ko kad se šljiva trese."

Sa stropa uto nešto palo, kao kad mačka skoči i pane na pod. — O—o... B—bože.

Boja zakvoca zubima, a tijelom samo prostruji kao ledeni vjetar i znoj je teški oblije.

— Lud Mandena-a... Lud-Mandena-a...

— Drugoga jutra ležala je Boja u vrućici.

— Id, id... — gurkala ju Bistra, a kasnije Staša sama. — Šta s' previjaš... ni' te valjda kurjak.

— Lud-Mandena-a... Lud-Mandena-a.

Boja zakrikne, što je jače mogla, i prvi puta zaokruži rukama, pa da će onako sva mutnih očiju potrčati, ali se skotrlja sa postelje...

— Sirćeta... sirćeta... nagni usta... nek pije.

Svi u brizi. Dijete glade i miluju...

— Bojo—o... Bojice—e... Bojdena—a.

A Boja samo leži nepomično, a okom ni da trene.

Daljnja neka strina Đurđa govorila, da je dobro uliti u uho crnila, jer da onda bolesnici, ako nagluše, odmah pročuju. Druga je tvrdila, da se to sipa vruće ulje, a ne crnilo.

*

Nedjelju dana kasnije slavili „karmine".

— Pa i bolje... bolje tako.

— Šta b' imala dobroga na tom svitu... šta ?!

— Imala j' ionako dosta... A nij' to ni lako s tuđom dicom. Pa onda... eto... Bi' će... u strik' Jašine žene, drugo j' na putu. Evo t' ondakar Staša dvostruka baka.

Bab' Staša ni blizu. Karminsku rakiju, a ni kolača ni okusila nije. Šćućurila se kraj petnjaka, pa ma da je već prošao ukop, oplakivala u narodnom desetercu, a svaki je stih svršavao muklo i isprekidano:

— Bojo slatka, Bojice medena...

Ili:

— Bojo slatka. Bojena srdašce, nikad tebe prežaliti ne ću...

PASTIRČE

Kao djetetu pomriješe Mareti rano roditelji, a sam dospije u oveću zadrugu. Gurali ga i turali kud koji.

— Biž otale... smetaš.

— Ajd, ajd... šta s' naćulio ušesa, 'di stariji divane ?

Tako je bivalo iz dana u dan, dok mu nije došao dan spasa. Starkelja Tadija, svinjar zadruge, naglo se razbolio, pa otišao, „kud za vazda gre se..."

— 'Ko ć' nam sadikar čuvati blago...'ko ?! Nema toga, 'ko ć' zamijeniti bać' Tadiju.

Mlađarija, kojoj je do ludovanja i izbivanja po sokacima, odmah stala tjerati vodu na svoj mlin:

— 'Ko ć' sada čuvati blago ? Ja... ja ne mogu... Di b' ja to i mogao ?

— Ne mogu ni ja...

— Teško j' to od zore do mraka.

— Pa 'oš po kiši i nevremenu...

Samo naš Mareta, a bilo mu jedno sedam godina, šuti kao zaliven. Njemu je bilo jasno, da su ono puki izgovori. Milije je njegovim vršnjacima izbivati i plandovati, nego čuvati blago. No da on to iznese pred zadrugare — bilo bi vike i graje. Navalili bi, da nije istina, pa eto novih neprijatelja. Ovako dušu u se.

U tome ga prekine glas zadrugara:

— No, šta ć' bit s marvom ?! Ko ć' je čuvati !

Stara se pjesma ponovila. Svaki se izgovarao po svome. Kad je jedan dječarac rekao, da bi rad, ali će morati u „škulu", smrkao se domaćina.

— Pravo divaniš... vi'š ti toga, na to nisam ni pomislio.

Htjede već otići, ali mu nenadano zapne pogled na Mareti. Pogleda ga sažalno i pitajući. Mareta se lecne. Prvi put je to poslije smrti njegovih roditelja, da ga kućegazda, starješina zadruge, pogledao s nekim zanimanjem i priklonio posebnu pažnju. Maretu je taj pogled dirnuo; on je u njemu nazrijevao nešto veliko, nešto, što ga je napunilo nekim ugodnim čuvstvom.

— A ti, Mareta ?!

— Ja... ja... dragi apa (oče)... ev' ja ću...

— Ti — i ?!

— 'Oću... ja 'oću.

Stari se Đuka Perošev slatko nasmiješi. Gle ti to dijete ! Pa baš on, na kojega nisam ni pomislio. On, kojega ionako

gledaju svi kao nešto suvišno u kući... I bilo mu žao, da je i sam bio često nepravedno otresit na maloga Maretu, a evo baš on prinijet će za zadrugu najveću žrtvu. Podragao ga po licu i nastojao ga osokoliti.

Dan prije bilo za Maretu veselja na pretek. Ni danas mu ne ide u glavu, što se to sve s njim događalo. On zna samo toliko, da mu je to bio najljepši dan u životu. Svi su ga oko njega tetošili i mazili. Vršnjaci, bratići i sestrične iz zadruge mitili ga svakojako, a u sebi bili presretni, što sami ne moraju, jer ode drugovanje i ono plandovanje. Odrasliji se veselili, da će prema svojoj sposobnosti i pobudi raditi — kako već koji — na domu, u polju, u šljiviku, u hambaru itd. A sam glavar zadruge računao i veselio se, što će odsele biti i prištednje, budući da ne će morati plaćati posebnoga pastira. Istina, Mareta je još dječarac, ali će ga on već uputiti u sve, za koju godinu bit će to momak od oka i baš izučeni pastir, kakvoga će imati samo zadruga Đuka Peroševa. Da zato i on pridonese koju i da veselje bude što veće u Marete, pa da prione novome zvanju s radošću, pođe s njim k remenaru i kupi mu lijep kožnati torbak, novu kusturu i drvenu soljenku. Da mu bude lakše hodati, obuo on Maretu u nove novcate bijele čakšire i poklonio mu lijepu višnjevaču, kao pastirski štap.

Na sve ovo Mareta da pomahnita od radosti. Previše je toga najedamput došlo i sasvim ga zaokupilo. U tako ugodnu raspoloženju mislio je samo na svoj novi pastirski život, a zaboravio i na zadrugare, vršnjake i na sve drugo.

Nekoliko dana kasnije on je bio svoj goso. Marvu je sam tjerao na pašu. U „Gaju" je naišao na susretljivo društvo... na nove vršnjake, koji ga primiše kao novajliju s osobitim veseljem. Preko dana pazili i trkali za marvom, da ne bi išla u kvar. Pred podne posjedali svi skupa i blagovali u sjenici; za pripeke polijegali bezbrižno na ledini, i svaki iščekivao svoje vrijeme, kad će da druga zamijeni na „straži". Je li žedan — ajd do bunara. Podigne lišće, pa tikvicom zagrabi. Za kišovita vremena zavuku se u sjenicu, a priča ide od usta do usta. Staro se ponavlja u novom obliku, svaki istresa svoje „doživljaje", život iz „doma", dok ne pane večer. A onda te zadrugari susreću s poštovanjem zato, jer si kući učinio preko dana mnogo... vrlo mnogo. Ta marva — to je svakoj kući blago... Padne tu i bolja večera, pa i ljepša riječ za razgovora. Nije zato ni čudo, da se Mareta brzo snašao u novoj postojbini i privikao novome životu. ...

UROK

Kad bi se mali Vileta Ilijin samo ošuknuo o njegovo odijelo ili zatepao o opanak, Đakin bi planuo neobuzdano.

— Eto ga viš... eto. Opet on Jovo nanovo. Al čekaj, de ti samo... čekaj. Tebeka ć' već učitelj ...gospodin učitelj. Samo dok ti dođeš u njegove šake.

Vileta to čuo i nečuo. Samo kad nije bilo batina, onda je sve dobro. Jer tko bi sebi tr'o glavu za Đakine prijetnje, koji uostalom bijaše tek njihov kućni sluga. A sluge ili šute pa rade, ili badavadišu cio dan, ne rade ništa, a dobrano brundaju i gunđaju. Već prema tomu, kakve su volje.

Tako je dječarac mislio u sebi, pa kad je uvidio, da nema više opasnosti po njegovu kožu, a on strugni de, pa za baščU do gumna, a odavle na ledinu do pašnjaka. Tu bi se pridružio vršnjacima i s veseljem nosio i kupio suho granje, tesao od velikog busenja četverouglaste opeke i prinosio svoj obol za namještaj ražnja, gdje na zašiljenoj vrbovači ili lijeski peku pastiri debelu slaninu o jeseni, a ljeti ukradene kukuruze i krumpire...

Tu prolaze brže u društvu i sami sati, a pokadšto i dani, gdje se pred večer zaboravlja i kući poći. Vileti se to dogodilo, dok je bio mlađi, kasnije rjeđe, ali otkako nosi čakšire, pa prsluk sa onim okruglim i sjajnim dugmetima, ispod kojih se crveni izrezuckana čoha — u nedjelji barem dva puta.

— Bar dva... to j' dosta. A za to j' vridno dobiti i batina, samo... samo...

Njegova maja, koju su ukućani zvali snaš' Pave, imala je dvije velike mane po sudu Vilete. On je doduše samoj svojoj majci uporno poricao, da on to običava ikome reći.

— Ma nis' ja to ni pisnuo... nisam nikada... ni-ka-da-a...

Ali istina je ipak bila na strani Vilete. Snaš' Pave znala je za najmanju malenkost nemilice izdevetati Viletu, a katkad bi ga opet za najveće nedjelo samo izgrdila. Ali grditi od jutra do mraka, a Vileta ne bi tada dobio batina, osim što je morao na pragu pred kuhinjom klečati. Taj nerazmjer u opredjeljivanju kazne dobro je razlikovao Vileta, a umio je to svojim vršnjacima dosta zorno predočiti.

— Znaš, to t' je 'vako. Maja m' grune u leđa... Grune: bu... A to t' onda o leđa upravo zazvoni... zazvoni ko u cintoru...

— Snaš' Pave, tvoj Vileta veliki j' obješenjak... jako veliki.

I sad bi susjedi i drugi seljaci i druge snaš' Pave pripovijedali, kako njezin Vileta priča o njezinim manama upravo na dlaku baš onako, kako je obično cijela stvar tekla. Sve od bubotka u leđa, pa dok nije Vileta morao i protiv volje kleknuti na prag na izlizane i raspucane daske. Pave onda, ako je bila reduša, priđe banjku, da uspiri vatru. Ja, ali onda treba skalja, pa sitnijega drvlja, granja, a to leži naslagano pod trijemom kuće. Skupi skute, pa da će iz kuhinje. A tu Vileta.

— Ha, obješenjače... pa baš danaske. Kako ć' to dugo, sam Bog znade. Sam' ja ć' da s' 'oš puno napatim i naljutim s tvojega nevaljanluka. O Bože, Bože... Pa de s' barem makni, da s' opet ne potepem. Ajd, ajd...

Prođe nekoliko časaka, vatra već gori i treba pristaviti vodu, pa da zakuha.

— Ajd sad opet, snaš' Pave, i donesi kastrolu. A to b' mogo baš i Vileta...

— Pa 'oć ja, majo, 'oću...

I Vileta sav veseo, da će se barem jedan časak riješiti klečanja, poskoči što brže i zakorači, da maju posluži.

— Išš—š... 'oš odmah klekniti... odma-a... odma-a... Ne rodi toga, ajà... Kad ja kažem: klečati, onda 'š ti klečati cio dan... do mraka. Nema tu pomoći... nema.

I snaš' Pave onako namrgođena lica i okrutna srca sama prekorači i donese, što već treba, a Vileta videći, da nema druge, pokunji se, pa kleči dalje, kad se mora. I zato nije ni čudo, da se — nakon dobrana razmišljanja — odlučio za batine.

— To doduše boli, ali prođe. A što j' glavno — ne traje dugo. Dok klečanje, to j' pravo mrcvarenje, boli to jako i dugo... Na koljenu pocrveni koža, ko rak, onda poplavi, pozeleni, požuti... sva se isfarba... I svi onda vide, da s' ja klečao. Pa m' se izrugivaju, nadivaju svakaka imena, pa kažu: kleč, kleč — klečaroš, jer si pravi bećaroš... kleč, kleč — klečaroš...

*

Danas nakon ravno sedam godina života Vileta mora klečati. I to klečati već od pet sati ujutro. A još je k tomu nedjelja, njegova majka i sva svojta kod kuće je i lijepo su obučeni svi, a on se morao preobući u staro zamazano odijelo. A to peče i boli. Pa onda psovke, prijetnje, gurkanje. Kao da se cijeli svijet stropoštao na njegova leđa. A sve zato, što ne će da ide na upis u školu, gdje gospodari učitelj, onaj isti učitelj, o kojem je on toliko zla čuo. Od

zgražanja Vileti se kosa ježila, a pod očima mu sve igrale krupne šake učiteljeve, koje vrebaju i čekaju, pa da ga prignjetu, prignjave, a onda dobro izdevetaju.

— Ne idem... ne idem, pa ma m' ubili odmah... nipošto.

— Šta-a, ti ne 'š? Ti-i?! Ovamo de, nema tu fajde.

I sad je nastalo natezanje. Jedan viče: moraš, drugi dodaje Vileti na glavu šešir, a treći ga gurka i potiče, da zakorači sa snaš' Pavom, pa da pođu u školu na upis.

Ali Vileta ne ide, pa ne ide. Ne koristi tu ni lijepa ni ružna. Napokon smisli snaš' Pave zadnje sredstvo, da će klečati. Mislila ona: tekar je pet sati ujutro, pa kad se Vileta do tamo po na osme nakleči, da će on već i bez moljakanja poći do škole. Predomislit će se on već do tamo, pa će biti sve u redu.

A vani je ljepota... pravi vedri rujanski dan, da je milina. Kroz selo prolazi obijesna dječurlija, pa to nekud važnije, a ukočeno i ide i čavrlja. Povrh plotova nalukavaju se reduše, koje treba da pripravljaju objed, promukli koji glas zakriješti i zapita, danas već obični upit:

— No kako j', brate, drugo... ima l' de i u vašoj kući škulara?

Ili:

— Ej, zdrav bio, novače!

— A — â... sad biž' kući, pa neka t' maja samo, što brže sašije torbu... veliku torbu i umisi pogaču.

Došao uto već općinski redar.

— Kaz'li tamo, cijeli popisni školski odbor, da treba snaš' Pave, jal ti gazda.

— Gazda nij' kod kuće.

— No onda — i redar nadoda — snaš' Pave, požuri s Viletom, pa da ne bude više „urgencije", jal ć' biti „štrofa"...

Sada je opet nastalo pravo ratovanje. Vika i prijetnje sa sviju strana. Pitanjima i nagovaranju nikada kraja.

A Vileta samo šuti i nikome ni riječ.

— Ne idem, pa ma me upravo....

*

Kad je napokon uvidjela snaš' Pave, da je sve uzaludno, pođe sama do škole, pa da kaže gospodi, „kako j' i što j'"...

Vileta ostao još neko vrijeme klečeći, pa kad uvidi, da je zrak čist, opasnost nikakva, pridade petama, pa bježi. Trčao je preko baščina do gumna, pa ravno na pašnjak, a odavle do u obližnji vlasteoski voćnjak. Uz ogradu nano-

sio nešto granja i odlučio samotovati, dok ne prođe upis i prvi dani škole.

— Alaj su ti ljudi čudni... baš čudni. Kako ć' ja iti onomu, za koga m' kazaše, da će me izdevetati i na mrtvo ime izbiti. Ajà, toga ne rodi. Nij' Vileta šenuo pameću... Jok!

Ovako osamljen stao promišljavati o svemu i svačem. Ali kudgod se okrene, na štogod pomisli, uvijek mu pred očima škola i učitelj. I kolikogod on nikada nije bio ni blizu škole, a kamo li da je zavirio u školsku sobu i osobno poznavao mjesnoga učitelja, on je to sve tako zorno sebi pomišljavao, da mu se od užasa upravo krv ledila.

— Ne, ne... tako j' bolje...

A i zašto da on ide u školu po batine i bubotke, kad on niti školi, a pogotovo učitelju, nije ništa... baš nikada ništa nažao učinio! Neka škola i učitelj žive za sebe, a on će za sebe. Tako će biti najbolje. A Vileta imat će svojega mira. Dogod može, čuvat će se i obilaziti, a budu li ga i opet kao danas zlostavljali i silili preko njegove volje, on će u svijet... u daleki svijet, pa makar služio samo za hranu i odijelo. Makar se potucao kao kakvo siroče, uza sve što je zadruga njegove maje najimućnija u selu.

— Bit će to za nji' sramota... 'oće... A meni, što Bog dade... pa ma — a....

Dalje nije mogao. Njegovo mladačko srce prelilo se časkom i potok suza prosuo se licem. Lice zabušio među koljena, a suze mu cure i Vileta od plača sve grca... grca... grca...

*

Saneni rujanski suton povlačio se polako i već se bijelila kao kakvo tkanje vlažna maglica, koja se povlačila povrh ravnih slavonskih polja i prostirala se kao kakvo veliko jezero. Vileta gledao zaplakanih očiju, gledao i naprezao se, da što bolje pronikne u dalj i uoči svoje seoce, koje se prostiralo tamo za onim visokim jablanima uz ovisoki vlasteoski dvor. I što je više gledao, to mu se više činilo, da je to sve mnogo bliže, nego što je uistinu. One sitne kućarice rasle, kameni drum, a uz njega telefonski i brzojavni stupovi bližili se... bližili sve više i više i Vileta ne znajući ni sam kako, našao se posred oveće bašče. A tu krasota, pravi zemaljski raj. Ruže cvjetaju, one krasne jesenske ruže, staze izravnane i ukrašene ukrasnim drvećem sa šarolikim lišćem. Pa onda one goleme i sjajne kugle uz busove ruža. To je Viletu osvojilo na prvi mah i on pomisli,

kako li bi on bio najsretniji čovjek, kad bi se u tim kuglama smio svaki dan ogledati. Da se uvjeri, da to nijesu možda kugle od sapunice, pođe nekoliko koračaja naprijed, pruži ruku, pa da će opipati kuglu...

— Ja — jao... moljiću... go-gospod'na... go — go — spod' — na, ako Boga znate... nemojte.

I Vileta sav protrne i baci se na koljena sklopljenih ruku.

A gospodin, dobrano već odmakao u godinama, samo se nasmiješi i podigne Viletu sa zemlje.

— Ne boj se, dragane moj, ne ću ja tebi ništa. Tebi se ova staklena sjajna kugla sviđa, pa si je htio pogledati izbliza, je li ? !

Vileta malo ohrabren pogleda ispod oka došljaka i nehotice pomisli : ovo mora da je vrlo čestit gospodin i dobra srca, Bog mu platio !

Gospodin pronicavim svojim očima odmah opazi mališevu zabunu i zapita ga za ime.

— Vi — vi — leta...

— A—a... — I zamislivši se, izusti toplo i kao da se sjeća. — A—a, Vileta Ilijin ? Ti si iz zadruge snaš' Pave, da, da. O, čuo sam ja već, čuo vrlo mnogo o tebi.

Vileta protrne. Što bi on to mogao čuti ? Pa ako on sve možda već znade i sada ga dade otpraviti kući ? Što će još da bude s njime ? I navirale mu misli sve gora od gore.

Međutim gospodin nastavi :

— A dobar je Vileta... dobar. Čuo sam ja to od mnogih. Pa ću ti ja zato štošta još pokazati. Hodi samo sa mnom. Hodi brže. Evo, gledaj... pogledaj dobro ovu krušku. Znam, da takve još nijesi jeo. Pokušaj samo ! Kad budeš veći, umjet ćeš i sam takve uzgojiti. A deder zaviri malo ovamo. — Gospodin otvori oveća dvokrilna vrata, a Vileta zakorači. — Pogledaj ti samo ove lijepe klupe, pa po zidovima one krasne slike.

— A gle... ono j' lisica, ono ušara, a ono deva...

— O, vidio sam t' ja devu, kad je prolazila ovdikar kroz naše selo „komendija"... Imala dvi grbe, a ova tudikar ima samo jednu... jednu veliku.

Vileti se razriješio jezik i zamalo on se sprijateljio s nepoznatim čovjekom i bezazleno prpovijedao. Napokon dotrči umiljavajući se gospodinu u krilo i bezazleno zapita :

— A moljiću...

— Što želiš, dijete, pitaj samo ! Uvijek treba da pitaš starije, kad što ne znaš...

— Moljiću... a ko s' ti, gospod'ne, kad ti to 'vako sve znadeš i meni kazuješ ?! Moljiću.

— Ovo je, Vileta moj dragi, školska soba, škola, a ja sam učitelj...

*

Drugi dan bilo pravo slavlje u snaš' Pave zadruzi. Mali Vileta probudio ih ravno oko tri sata ujutro i molio svoju maju, neka ga vodi u školu. Ali neka samo otvori vrata od kiljera, da se može preobući u svečano ruho, i neka onda s njim pođe gospodinu učitelju, da ga upiše, jer bi se kasnije možda srdio i ne htio ga upisati.

— A što b' ja ondakar bez škole, kad je tamo tako lipo, jako lipo, a gospodin učitelj tako dobar... jako dobar ?...

*

Poslije govorili u selu, da se baš one noći navršilo ravno hiljadu godina, što je na onom mjestu, gdje je Vileta Ilijin noćio, igralo nekada vilino kolo. I kako je Vileta srećni odabranik vila, da je pao s njega urok, i zato da će doživjeti veliku starost i biti srećan, doklegod živi.

MALI I MALA

— Čekaj... tebe ć' već vučitelj... 'oće, da!

A Bojan, kad bi tako njegov otac grmio, treptao sve brže i brže onim crnim vjeđama, a najposlije udario u čemerni jecaj... sve grcao u suzama.

U domu Boje bilo slično. Bez razlike dobe i časti ponavljalo uvijek isto i jednaku prijetnju :

— Tamo ć' on tebeka... tamo. Bi' ćeš ti mekan ko pamuk, samo dok paneš u njegove šake... samo.

*

Sudbina htjede i oboje dospjelo u istu klupu. Sjediti onako po taktu i adetu nijesu doduše znali, a niti što je to disciplina. Bojan ko drugi dečki odmah pronikao i došao do zaključka, da je tu u školi mnogo i mnogo ljepše već u njegovu domu, a Boja, koja je od naravi bila više tiha i mirna, čudila se dobroti učiteljevoj. Ona je dosele bila uvjerena o protivnom, ali odsada...

— Sasma j' to drugi čoek.

— Jà... indi — potvrdi Bojan, pa da pokaže svoj jogunluk, skoči na klupu i konac konca primjera radi gospodin učitelj ukorio Bojana i da mora za kaznu ostati u

zatvoru do dvanaest sati. Dva sata dulje, to ti je za takva mališa ko dvije prijestupne godine.

Svršila se obuka. Obijest i prpošnost zavlada u školi i djeca veselo spremaju svoje stvari. Svi — samo Bojan se zgurio u klupi, čelo namrštio, a neka oporost i bijesna bol, koja ga osramoćivala i podređivala u kazni pred vršnjacima, još jače sjedne u njegove mlade grudi.

Svi se poredaše u red i treba da pođu iz školskoga dvorišta.

Boja popostane. Još jednom otrči i pogleda na otvorena školska vrata, pa na Bojana, a onda vrisne i pane u grčeviti plač.

— Jo-ooo-j... jo-ooo-j m-mene-e...

— Što je dijete ? Što je, za Boga ?! Pa ti si dobra cura — što je . ?...

Al Boja se samo trese u suzama.

— Men' ž'o... Bojana... i-i-i ja b' ...š — s njime... u -u reštu.....

Poljubio sam toga anđelka i žalio u tom času, što nijesam i sam dijete — onaj kažnjeni Bojan.

O blaženo djetinjstvo !

U OČI OGLEDA

Dani su prolazili, a Dimitrov Gaša ni : da, ni : ne. Njemu se nije žurilo. Od jutra pa do kasno u veče boravio je u „gaju".

Tamo iza seoskoga groblja pukla čistina. Po njoj amo i tamo po koji žir, stara bukva ; uokolo gusti džbunovi šipka. Krtorovina do krtorovine, a po srijedi oduboki mrežasti isprekidani vagaš. Uz zbijenu slamnatu kolibu nekoliko suvaraka, Gašin „bunarčić" i — ništa više.

A ipak mu je tu sve tako milo, tako drago, da se dnevno skanjiva krenuti u zadrugarski dom, gdje od dječurlije sve vrvi, hihoće, anjica.

Pogotovu ovo zadnjih par dana, gdje jedva što Gaša na vrata, a ono sve piskuta i sikći :

— A—a... štaj j' baja ?...

— Kada 'š ?

— Jesi l' smislio ?

— Nije tu druge, već de s' ti 'edanput već razgovori. Ko j' to vidio onako tek zafrknuti repom, pa ni bile... Valjda s' ipak muška glava, pa t' treba da misliš svojom glavom.

— Indi... pravo j' tako.

— Slušaj ti star-apu... dobro t' on misli... pametno divani.

A Gaša na sve ovo tek u neprilici. Sjedne na prag ili se prisloni na banjak i tek onako da i on kaže svoje, upita:

— U kol'ko ć' sjutra sati — ja l' ko danas — a ?!

— Ma kaki sjutra, šta s' opet izmotavaš ? Šta s' ja — ja Dimitrija Ivančev ?! Zar ?... Pa ti menika... me—ni—ka—a ?...

I u Dimitriji samo da ne prekipi. Gašina šutnja pa jednolični dnevni njegovi odgovori u njemu burkaju i sve ga potresaju do u dušu. Jače neg ujedljivi jezik snaš-Martene, koju je nasilu priženio u kuću...

Da učini toj neizvjesnosti kraj, pozove za drugi dan, kad se imao Gašo nešto ranije vratiti sa paše, na naročitu njegovu želju i samu „curu".

A cura mlada, jedra. Neugodno jo', ali pomisao na udaju ...zadruga Dimitrija Ivančeva, gdje snaše mladuju i preko tridesete, pa onda neka pritajena radost, što će druge preteći za mjesec dana prije svete Kate — sve je to djelovalo na Đenkinu Bistru, da se onaj prirođeno pritajeni stid rasplinuo u tili čas i ona se razgovorila ko i snaš-Martena...

— Pa, dragi bać-Dimitrije, ja... meni...

Gazdi zadruge godili ovi isprekidani mladenački izljevi i on podboči glavu, pa kao da sluša i ne sluša gledao preda se, samo Bistra kaže sve onako „kako osića".

— Ne treba t' tajiti... sam' ti kaži onako, da... onako, kako osićaš... kako t' srce kaže. Jer, curo moja, vinčanje, to t' je velika stvar. Nij' to za dan dva... Jok! To t' je za čitavo tvoje... no, kako s' ono kaže... Je s' razumila — a ? To t' je... za... indi...

Dimitrije Ivančev zaokruži rukom želeći tako kretom ruku označiti beskonačnost ženidbe, a za što mu nedostajaše zgodnih riječi.

— Pa onda, znaš... Taj Gaša j' šutljiv, izgleda, kao da s' boji... ko da nije od našega soja, naše krvi. Al' to t' je samo tako na oko. Bi' će, da s' stidi... ja, pa on ti j' 'oš mlad... jako mlad. Al nu, to ne smeta..., neka t' to ne smeta. Ne mož' sve opet biti baš ko... ko po loju. Treba da ti to urediš po svom ćefu... kako t' u volji... indi. Kad ti budeš...

Dimitrija Ivančev pogleda kradomice Bistru, a ona tek što uoči pronicavi pogled, nikom ponikne, pa ko u neprilici. Čas uhvati opreg pa kovrča ugao, čas premetne

nogu preko noge. Onda se podlakti, segne u njedra, a ona tanka i napeta košulja samo da ne pukne od vrućine...

Sobom muk. Zadnji traci listopadskog podneva gube se u prvom sutonu jesenskoga dana. Ona se malena okanca od časa na čas stresu u stisnutoj hrastovini pod bukom drndavih kola na drumu, a onda opet mir i nesnosna tišina, koju zuj muhe tek lagacko poremeti i izdaleka jeka i lavež pasa, koji nestrpljivo čekaju večernju slobodu.

I samome Dimitriji učini se poduga ta šutnja, pa da u jednu ruku prekine i učini neizvjesnosti kraj, u drugu ruku treba da se izvede što prije sve na čistac. Nije njemu do čekanja. Pa napokon i čemu ? Dosta je on kuburio i rabotao. Sad neka to preuzme drugi. Unučad je porasla, pa lako za čobana. Neka budu. Gaši je prošla osamnaesta. Dosta je plandovao. Sad neka ove dvije ili još najviše tri godine bude i sam „čoek od pete do glave". A prije svega nek s' oženi, jer radnih ruku nikad previše. Cura je tu. Iz dobre kuće. Donijet će, što po adetu treba.

Roditelji joj ne brane, a ona momku nema čemu da zabavi.

— Ja, pa... kako ć'mo dakle — a?!

— Pa... bać-Dimitrije....

— 'Oš li... i... pa je l' t' pravo 'oš... za... Gašu ?

Bistra kimne glavom u znak potvrde.

— Evala t'... tako treba... ti s' pametna cura... valjaš. A ne 'š se pokajati. Bi' će t' već lipo u nas. Treba samo da s' okućiš, pa...

U to je odbila sa crkvenoga tornja sedma, a crkvenjak zazvonio na pozdrav Gospi.

— U ime Oca...

Staračke riječi uz uzrujano i isprekidano šaptanje mladenačkih grudiju puno osjećaja i nada slilo se u jednu dugu, vruću molitvu. Pa kad je već davno zamro zadnji glas zvona, a zadrugari se već izvedljivo nalukivali, ustane Dimitrije Ivančev naglo sa stoca i zavikne u sav glas svoju ženu.

— Ja—nja—a...

Pa tek što je odazov „aj" odjeknuo, prvo mu je bilo:

— A dij' Gaša ? !

Nastalo komešanje. Jedan će, da još nije došao, đa će doći, još nije kasno i svaki po svome.

Kad je napokon došlo do krupnih i po starom običaju Dimitrije planuo, stali se muškarci povlačiti i jedan za dru-

gim odlazio onako neopazice kao za poslom, a ostale same zadrugarke. A Bistra ko osuđenik. Postalo joj neugodno. Došla na poziv kuće zadrugara, tobože na uočenje i povjerljiv divan, a nema đuvegije. Opazio to i sam Dimitrije, pa da sve ostane „kod četir' oka", povuče Bistru za ruku.

— 'Od curo... idemo za poslom.

*

Dimitrije sav zaprašen koračao žurno. Djevojku mirno i lijepo opremio do kuće, a sam pošao ravno u „gaj".

Blago polijegalo po travi, a Gaša se izvalio, pa kolik je dug i širok hrkao u svojoj kolibi.

— Je l', ti, Gašo... 'es tako drže zapovidi, a? Ja čekam ko lud, a on hrče ko zaklan, ko da j', bajagi, zaboravio...

Gašo iznenađen posjetom svojega star-ape ustane i samo što protare pospane oči.

— Indi 'oš da ti isprosim Bistru ? Znaš: vrime j', pa treba. Treba t' 'edanput da budeš svoj čoek, pa da misliš svojom glavom. Nij' tu drugo, već de s' ti....

Mladoženja ni riječi.

Dimitrije planuo, pa već da zaintači svoju staru, „ko j' to vidio onako tek zafrknuti repom, pa ni bile" — kad li odmnije šapat mucanja:

— U kol'ko ć' sjutra sati ?...

Pravi Slavonac!

VJERA

Otkad je otišao njezin Imroš, onaj Imroš Tadije Martinova, salijetali su je sa svih strana -

— Id', borati, curo, bud' pametna... eto j' u njega kuća puna i soka i smoka, a momak te 'oće... ne zamjera t' ništa, ni Imroša.

— Indi: ne zamjera, pa dobro, al ja ne ću...

— Zašto ?

— Ne ću, pa eto.

I provodadžinica bab-Jalša otišla pokunjena ne izvršivši ništa.

— Znaš: kaz'la j' ovo, pa ono. Riječi nanizala, nešta još udrobila i započela sreću druga.

— On t' je čoek soldat, a taj t' danas ovdi, sjutra ondi. Možda j' našo drugu. Ima toga u varoši i odviše... na svaki prst....

— Deset, je l', bako ! Samo t' sve to za meneka ne vridi ni po lule duhana. Ne ću, pa eto.

Katena Azenićeva ostala postojana. Istina, ovako samotovati i živjeti u neizvjesnosti, ubija do u sitnice, ali čitala nedavno, da i ratu ima kraja, a svaka kugla nije saliyena baš za svaku glavu. Nositi glavu u torbi nije šala, al nesreće ima i kod kuće. Eto Šimeta Đakin ostao kod kuće, pa jedva što proteklo nekoliko dana poslije stavnje, on pao u krevet i za dan i noć, a njega više nema.

— Šta j' čoek ? Ništa. Sad je tu, a sad opet bogzna 'di. Ko muva: leti i kvrc, pa j' gotova. Pa onda — i ona

u po razmatranja nastavi sasvim ozbiljno — svi ti mo'i prosci lako se junače u selu. Al de ti tamo pred tanetima ko moj Imroša! Neka i' tamo — he-he-e... ondakar ć' prominiti i ja svoju, a dotle dušu u se, pa kud druge, tamo ć' i ja... eto.

Kad joj stiglo pismo od dragoga, ona da iskoči iz kože.

— Eto, kaz'la sam ja... nije Imroša istom ma kaki. Tu j' crno na bilom. Glava j' čitava, a voli me 'oš uvikar ko i prije. Pa zar da ja ondakar ?... Pa da j' za koga, već za ljude od soka i smoka, 'di nij' muške snage, ni kol'ko j' crno pod noktom... Aja... ne radi toga.

Katena sva ražarena ravno u crkvu, pa više glasno nego u sebi skruši se toplo i iskreno pred Raspetim Spasiteljem:

— O, fala T', Bože, šta s' dočekala, da m' ne voli ma kak'a šuša, već čoek od riči i junačkog srca. Imroša, dragi moj Imroša!

I priča o rijetkoj ljubavi hrvatske duše i značaja išla selom od usta do usta...

USKRSNA ZVONA

I.

I one prve rumene i narančaste trake večernjega sutona, što napunjavaju srce čovječje nekim lagodnim ćućenjem, koje titraju u času svoga umiranja nekom ljepšom, izrazitijom bojom — spuštale se iza rubova one tamne plaveti krševitih gora... A oni oblaci — one brežaste gomile i one sitne pahuljice isprva bijele, poslije zagasite i sive, odjednoč ko da su protkani zlatnim koncima razilaze se ko davni sanci, kad se pomaljaju u duši i splinu brzo ko i ona zadnja sunčana traka — i stali se kupati u vatri plama.

Muk, svečana tišina...

....Zapada sunce...

Kraj prozornoga okanca sveđ čuči Damja. Onako zgrbljen podlaktio se na sto, ispružio dugačke krake, a prste zabušio u kudravu kosu. Zagledao se na ulicu i na one ljude. Zagledao se.., a oni to već od jutra drljaju i ravnaju drum. Oni obijesni atovi sve poskakuju na pobijeljenim, tvrdim busama, pa kad zupci — oni gvozdeni šiljci — na one rasklimane svoje zube nabodu komadinu žute ilovače, sve puca i sva se runi, a onaj lanac, pod kojim su upregnuti

čilaši, sve žbrenca, zvekeće... zvoni i zvoni... zvoni ko srebreno zvonce prošastijeh ljeta.

Poslije nadošle djevojke... jedre, pune i mlade djevojke, da pometu drum i tarac do crkve. Onaj obijesni smijeh, pa ono podcikivanje mladosti prvoga života, pa one žive kukinjaste, crne, vatrene slavonske oči i o — — — sve, sve je to stari Damja uočio iz nahukanoga okanca, svemu je posvetio ma i jednu misao, jedan oštri pogled i mnogo uzdisaja — šta li ? — iz onih tijesnih svojih i razdrtih prsiju.

Damja Kaladžija, stari neženja, vukao se ovo zadnje vrijeme isprva iz kreveta do praga, malo do kućnih vratiju, a već dva dana od petnjaka do uličnoga okanca. Sobu su mu morali grijati, ma da je bio već vrući travanj, jeo nije skoro ništa, govorio malo... Ali zato u glavi... tu j' bio život. U duši njegovoj...

— Evo tu... baš ovdi, ko da je malo od grudnice... vidi... tu j' „moj svit'" — moje lipo mišljenje.

I dok su ga ostali zadrugari gledali puni tronuća i samilosti, on je svoju košćatu ruku turio u njedra i stao napipavati...

— A—a—a—a... evo ga... tu kuca. To... to ti j' život i sve... Kad tu pukne, i onaj: kuc, kuc, kuc... razdere tanku kožicu — onda, a dà kako b' drukčije bilo... onda stane življenje, i onda ć' Damja otegnuti papke... 'Oće, duše m' moje... 'oće — i on nekoliko puta s onom tupom nebrigom i nehajem zakima prosijedom glavom... — Onda ć' barem početi onaj drugi život na drugome svitu i onda... onda...

To je naglasio s velikom nadom i nekud ko trijeznije. One velike oči raširiše se još jače, a ono navorano lice stalo se rastezati i stezati... blijediti, a krvne žilice nabrekle i napunile se krvlju...

Damja, da odahne malo, spusti se uz okno i nasloni razgrijanu glavu na prozornicu...

...A to se pred njim pružila ona ista ulica i one iste kuće... sve isto, samo oni kestenovi nekud ko jako mladi, još su privezani uz kolje i opleteni trnovim šibljem, da se blago o njih ne ošukiva. I crkva ista i onaj cintor i — ne, ne, ono uže od velikoga zvona sasma je novo... Sasma. Zna to Damja vrlo dobro. Kad on potegne i poskoči prviput sa zemlje, drugi kucaji idu već lakše i uže se ko samo provlači kroz onu provrtanu hrastovinu i poteže veliko mjedeno zvono. Sve pucketa ona hrastovina i škripe debeli

balvani, a zvono najprije muklo zabrunda, onda zacijukne, pa kad se malo raščiste prvi glasovi, onda zabruji... zatutnji... zaromoni... Bože i Gospode!... Onda zastruji pjesma, onaj slatki šapat, koji toliko toga priča zvonaru Damji.

— Hi—hi—hi, da, da... — kroz nos će starkelja crkvenjak. — Hi—hi... gospodina učitelja, no... vidi... taj naš Damja, t—t—to va—vam je dečko... Dečko, go—gospodina... (malo je katkada mucao) — bi' će to čoek, d—da mu ne ć' biti para... duka m' i svi svetica... bi' će to 'vako....

Damja čuo to i ne čuo. On samo namršti čelo, skupi obrve, pa za uže potеže i sve mu se odzjapiva košulja i raširuju uznojene grudi.

Čim odzvoni, stane kružiti očima, pa čim koja reduša s punom korpom na glavi hoće da prođe kraj crkve,Damja pred nju...

— Sele... snašice, a kuda — à?!... Vi' ti nje — ju! ju!... Pa dè m' se nasmi', dè dušice...

— Id' ti do vraga... 'el đa'o saš'o u te... ili: Man' me se, jal' ć' te!

Ali bilo ih je, kojima se to dopalo, pa mjesto da požuri u polje, stane se šaliti s Damjom. Ko ne bi volio Damju, kad je on pun života, jedar ko ružica rana, a vitak ko pruće. Pa onda ona njegova kudrava kosa i ona nasmijana usta...

Ali danas ko da se zagledao u ono mlado kestenje. Eto idu reduše, on odzvonio odavna i ne miče se sa crkvenoga tornja. Mnoga snaša popostala i nehotice — nema Damje ...kako to? Pa prije on uvijek bio pod cintorom i čekao... na druge, a od juče, danas?!...

A Damja sve napinje oči kroz drvene pukotine i pogledava sa cintora tamo u jedno dvorište. Nikako da uoči ono, što želi. Uto odbilo na zvoniku pola na jedan, a tamo u onom dvorištu zaškripi đerma. Damja se trže. One žile na slijepočicama iskočile napo van, a one njegove oči ko da na koga strijele, stale igrati. Od uzrujanosti stao se nestrpljivo namještati kraj zaprašenoga zida u zvoniku i disati naglo i kao da mu se svaki dah kida u dvije pole.

A Marićeva Luca zasukala rukave, pa ispira ruho i pjeva zvonkim djevojačkim glasom kakvu tugaljivu slavonsku pjesmu, koje otegnuti „oj!" odjekne kao nujni akord i u onom drhtavom jeku zaori na dalekoj i nepreglednoj ravni čak tamo do Papuka... Otpjevavši nekoliko kitica zastane i baci pogled prema crkvi.

Damja poskoči kao ofuren i potegne lako za uže i jedan mukli kucaj otegnuto zabruji... pa kad dopre do Luce, ona stane i kao zastiđena, skupi skute, korito i praćak, pa će do potoka...

Od juče o podne je Damja drugi čovjek... promijenio se od pete do glave, pa nikoga ni da bi pogledao... ni za živu glavu. Susreo Lucu. Nosila ona ručak u polje mjesto njihove snaše i bila reduša. Kad ona da će pokraj crkve, Damja pred nju.

— Luce... — i on već htjede da vraguje s njome.

Ona samo što zarumeni do ušiju, zadršće od nenadanoga napadaja i kao ljutita Damji u lice:

— Indi sve je istina... živa istina o tebi, Damja... Vi'š, a ja nis' 'tjela virovati ni za što... nikako.

Onda se okrenula od njega i pošla nešto bržim korakom naprijed, a u potaji obrisala dvije krupne suze... Kad je već bila odmaglila tamo za jedno desetak kuća, okrene se na Damju, i kao da želi ugušiti nešto u srcu, zakorači još jače i namršti čelo, da je sve zašuštila ona vrana kosa i oni ukrasni cvjetići.

Damja isprva malo od neprilike, a ovamo opet od stida gnječio rub od kaputa, ogledao se na sve strane, pa i za Lucom, a onda pošao kući, da malo prospava. Kako bijaše zemlja sva vlažna od proljetnih kiša, a on kao zvonar imao samo brigu s crkvom, povali se u svojoj sobi na onu slamnjaču i stane zaklapati oči na san, da mu ne smeta sunce. Stao se i namještavati kao kvočka, kad sjedi na jajima, još jače stiskati oči — ma ne može da usne, već sve nešto kao šuška u glavi, a ovamo uvijek Luca u mislima.

— Pa zašto ona meni ono reče — a?...

Pa što je više stao misliti na nju i razglabati onaj cijeli razgovor, to je bivao kao smućeniji, zaboravniji. Tek pomisli na ovo, zaboravi, što hoće, a uvijek samo Luca... pa Luca.

Onda ga stalo i peći u prsima i bilo mu je žao, eto...

— Nij' to ni lipo, da sam i nju onako napo... bome nij'.

Uz te boli i duševnu borbu pojavilo se i kajanje, ono pravo pokajničko kajanje.

— Moga' sam joj kaz'ti barem, da s' ne srdi, da nije ono ništa od istine... indi... već šala, pa da ne ć' više, ak' to ona ne voli...

I Damja čvrsto odlučio ne uvrijediti više Lucu, jer je to djevojka poštena, pa i ona mu se mili, a one druge ne će

više ni pogledati... Samo da ju ne uvrijedi, da se ne bi žalostila.

Malo kasnije obilazio Damja Lucinu kuću i pogledavao izdaleka, vraća li se ona kući. I on ravno pred nju. Malo ga trnci stali podilaziti po čitavu tijelu i korak postajao nesiguran, što bliže bijaše do Luce. Na jedno pet koraka smeo se i on i ona tako jako, da su se i približili, a nisu se ni pozdravili. On je u tom času bio tako nesabran i nepripravan, da je jedva izustio njezino ime. Onda počeo onako s običnim pitanjima o sasma nečem trećem. Najkasnije ipak promucao, da ne će više s nikim vragovati, ni... da...

— Isusa m' moga... Luce... samo t—tebe... 'Oću, duše mi, 'vako, ko što t' kažem. Samo s' na me ne srdi, ne žalosti...

II.

Bilo tako skoro svaki drugi dan.

— Čuˈeš, babo — stari će svojoj ženi — pa naše dite baš marljivo. Viˈš ti naše cure. Pere t' ona, ko da j' kaka snaša, a ne divojka...

— Ma vidi... samo j' nešto ko slabija ovo nekolˈko dana... Pa uvik piva one pisme, što nekuda ko da su žalovite — a ?!

— Nijˈ to ništa... piva cura, pa eto...

A kad tamo, pere Luce na potoku, a Damja ispira. Pa da ona Damji : skoči u vodu ! — on bi i to. Sve bi on dao za svoju Lucu. Drugi čovjek... sasma se promijenio.

Onda jednoga dana trebala ona i opet doći ovamo, da pere. Damja već čekao. Spustio se i mračak, a Luce nema. U selu već govorili, da nju miluje Damja, ali gdje je danas, zašto nije došla, to nije nikako mogao doznati. Uveče išao kući, a onda oko sedme u toranj. Zvonio nekud polagano ko preko volje i svaki čas pogledavao u Lucino dvorište. Tamo se razastro mračak, nigdje nikoga, nema ni Luce. Kad došao kući, svi mu stali zabrndavati :

— Baća, ne valja t' posao... ajà... Kako s' to danas zvonio... ko da si nogama, a ne rukama potezo — a ?!... Ajdˈ ti takvom zvonarijom u tralje... u kokošinjac.

Damja na to ni bijele, već u krevet, a u jutro rano da zvoni već oko četvrte jutarnji pozdrav.

I opet ništa... Nikako da dozna, šta je s Lucom... Da nije bolesna ? Ili se možda ne srdi? Opazili to njegovi pa poslali kradom do Đurokovih, da pitaju, šta je Luci.

— Baš sada bio velečasni... ispovidio ju. ...Noge joj već natiču... ne ć' dugo... 'oš malo....

Uto zavikne župnik :

— Dam — ja — a... Dam — ja — a...

— Evo, molim, njezinoga velečasnoga, — pokorno će i službeno zvonar.

— Zvonit ćeš veliko samo jedamput... Ajdˈ...

A Damja samo se duboko pokloni, nekom čudnom slutnjom zadršće i odskakuta na zvonik i zazvoni.

Zvonio je kao uvijek ova zadnja dva dana, otkako nema Luce. Sada je već dočuo, da je bolesna. Obolio i on, pa mu se ništa ne rači : ni jesti, ni da radi, ništa... Samo šuti i prebire u glavi svaku rječcu, koju je čuo kad od Luce, dok desnom nehajno potеže uže i pogledava kroz one pukotine... Isprva ne bijaše nikoga u dvoru, a onda se na glas zvona kupila dječurlija, pa — i Damja kao da ne vjeruje sam sebi... stale pridolaziti bake sa patricama i molitvenikom. Damja pustio uže, izbečio oči, pa sam sebi još ne vjeruje, ne može...

Onako sav srvan, blijed kao krpa i potišten pošao i on da vidi Lucu.

A Luca ležala sva natečena i iskrivljena lica. Kad Damja došao do vratiju, zakivali Lucu.

Od toga časa prestao njegov život, a i njegova zvonarija.

Od dana na dan starioi starioi evo već sa šezdesetom na leđima ovo zadnje vrijeme povlačio se od kreveta do okanca... Baš sada, ovaj tren čekao je i opet na ukop. Damja nije mogao ni da zakorači, već ostao kao ukopan kod ovoga istoga prozornoga okanca i čekao... čekao...

I evo danas, poslije cijeloga dnevnoga drljanja ljudi, koji su ravnali drum, a onda djevojke pometale i drum i tarac do crkve, sada, gdje su mu pred očima izmicali oni mladi kesteni sa koljem, stalo mu se pričinjati, da se svijet kupi, sprovod njegove Luce kreće, a on stupa za lijesom, dok zvona tuže sve jače, a talasanje glasova bruji i raznosi žalbu po cijelome selu. Ljudi nestaje polako, nekud se razilaze, zvona tutnje i on ostaje sam i prati svoju Lucu, a ona stala dizati pokrov s lijesa i dozivati : Dam—ja—a, Dam—ji —ce—e mo—oj... On se tom poznatom glasu obraduje i sav izvan sebe klone i pada... pada u njezin zagrljaj...

I kad su crkvena zvona navijestila sa crkvenoga tornja, da počinje uskrsnuće. Damja je sveđ snivao onaj — još do sada nikad nespavani slatki sanak... sanak pun priča i nepomućenoga mira.

Slavio je s Lucom uskrsnuće ljubavi.

...San drugoga života.

JORGOVANOVO CVIJEĆE

I.

Najo, Na—ja—a...

...To on, njezin Bata.

Pa onda, kad bi on onako još slađe:

— Najo... milo moje... kako ćemo onda — a?! 'O'š ti 'nako, a ja... indi... bi' će to lipo. Znaš, ja ć' raditi dan na dan... 'oću, tako mi...

Nikako to sada Naja da pronikne i odgoneta tu svoju kratku prošlost, a ipak je sve to bilo... živa i gola istina. Njoj se sve činilo, da ju okružuje neki čudni tvrdi san, a ona to sanja na onim istim petarama i istoj onoj sobi, gdje je vidjela prvi puta njega cijeloga, Batu — baš njega.

Međutim su rasklimana kola drndala, točkovi škripali i padali iz vagaša u vagaš... Ovo treskanje i zveket lanceva bivaše sve jače, a ona lupa zaglušivala na pletenom sjedalu, a Naja se skutrila i šćućurila na hrpi sijena uz ono malo zamotanih tralja. Sjedjela ko ukopana i samo ono jednoličnо klimbatanje, pa ono nagibanje kola sad na jednu, a sada opet na drugu stranu trznulo bi je i ko prodrmalo, i ona bi u taj čas pogledala u naokolo sebe. One velike svijetlo-plave sanene oči poprimile bi izražaj neke duboke sjete i ovlažile se, a onda ko da se napune nečim velikim i neizmjerno jakim, ko da je svijetlo, zaiskre i zjenica se raširuje jače, a niz lice spuzi suza jedna, pa dvije i... Naja stane maramicom otirati i oči i lice. Onda razastre maramicu na koljena i zabuši u nju svoju glavu, ko da ništa ne želi vidjeti, da iščezne u tami s ovoga svijeta, da se srva u ponor... Drndanje bi je od svega toga prenulo.

Treskava ta vožnja potrajala samo još nekoliko časova i kola skrenu s kamenitoga druma na staroputinu. Sada joj stala i zadnja kućarica izmicati s očiju, pa oni visoki jablani, što okružuju seosko groblje i drum i sve... Kad je prestalo ono drndanje i zveka lanaca na kolima, nije ni opazila. Tako je uljuljala sada ova tiha vožnja, da joj se činilo, ko da je u srcu nešto lakše, a i ona bol stala jenjati... iščezavati nad pomisli, da će u svoj rodni dom. Tu je Naja proživjela one prve svoje dane... još prije jedno šest mjeseci.

II.

Jedne večeri kimnuo važno i nekud ko svečano Najin apa, Daja Mikiča, vlastelinski biroš. Sjedajući k večeri zaboravio se i prekrstiti.

— Ču'eš, ženo...

— A — a?!

— Nek naša cura ide malo pred kuću... malo, pa da s' podivanimo o nečem.

Naja izišla onda sama. Sjela onako jedra ko dren bosonoga na klupčicu pred kućom pa se zagledala u onu dječurliju, što se hanjica i jakari oko majurgazdine kuće. Vrisak i premetanje bivalo življe, a pusta igra popustila i prešla u hrvanje. Stišalo se to brzo. Gazda samo što otvorio prozorno okno i namrštio lice:

— Gadovi dječji... ko tu sve dreči?!... Bi' će globe sve po pet kruna... jes' čuo — bitange... rrrr... — a djeca širom.

Pet kruna — kako to gazda-majur samo lako izusti. A i bivalo tako. Skrivi li tko što, on prijavi išpanu, a ovaj odmah guli pa globi. Znala to djeca, pa ga se čuvali ko sotone, samo da ocu ne ustegne od mjesečarine...

Proživjela je to i Naja. Samo je ona bila tiha od naravi, a ovamo opet otac ni čuti, da bi i ona među djecu.

— Ajà, toga ne rodi... dok je meni glava na ramenu ne ć' toga biti, ajà... — govorio Daja svojoj ženi... Ne ć' ja da mi dite strada, pa eto sramote... nikada.

Isprva je bivalo to krivo Naji i ona je smišljala, kako će da — makar na časak samo — odmagli iz kuće, ali onda poslije privikla se tom samotovanju. I dok je njen apa vozio cijeli dan ona velika biroška kola, na dugačkom tragu, a maja išla na rabotu, dotle je ona čuvala kuću, spremala i šuškala po sobi, gdje već šta bilo.

U tome je i odrasla. Otkada je na svijetu, nijesu je vodili ni na vašar, ni u selo, nikuda.

— Nek ona sidi kod kuće... indi. Dobra muzara s' nađe i u štali, adà... ima 'oš vremena.

Druge djevojke sa majura ipak su više drugovale, družile i ašikovale s momcima, ali Naja uvijek samo u kući, kod posla. U tom samotovanju nalazila ona svoj svijet, sve svoje. Pa kad bi pukim slučajem uočila koju svoju vršnjakinju, a ova joj tada stala pripovijedati, kako joj se mili onaj Đurokov, a njezinoj drugi opet Jerkov Ivica, pa kako su se oni već i poljubili... Naja samo onako naškubi zube ili stane gnječiti opreg, a onda onako iznebuha:

— A 'di t' maja tvoja Voja?... Je l' već natkala koji aršin... Moj apa uvik dolazi kasno, a ja opet...

— Id', bora ti, pust' da t' sve kažem, onda reci ti što 'oćeš, Najo...

Današnje predvečerje došlo joj zato ko rosa na ofureno cvijeće. Grudi joj se na onom svježem zraku nadimahu i lakše i brže, pa gledajući onu vrevu dječurlije zaželi si i nehotice kaku odanu drugu, ali ne ko ona brbljuša Mare, što uvijek naklapa o momcima, pa i o onom... da, ne takvu, već povjerljivu, njezinih misli, njezina soja.

Uto joj se stao primicati pristao stariji momak, na gazdinsku obučen. Išao je ko nesigurno i svaki čas se ogledavao, a u ruci držao raspupalu i rascvatenu jorgovanovu granu. Tjerao njome dosadne komarce, a i prinosio cvijet k licu i pomirisavao ga.

Naji na prvi pogled svidi se pristali došljak. Bila je doduše nenavična gledati ovako skladnog i urednoga momka, jer majurski su uvijek samo u šarenim platnenim zaprljanim gaćama, a tek u nedjelju obuku čizme i prepašu opreg. To njoj za jednoga muškarca nije bilo ni lijepo ni pristojno ...nije joj se mililo.

A evo ovaj baš je zato svratio na sebe njezinu pažnju.

— Je l' tu Mikičeva kuća . ?! ...

— 'Est.

Naja ga samo ljubopitno pogleda, a onda opet stane promatrati njegov vitki i lijepi stas. Njezina znatiželja bivaše sve veća i veća.

— Pa otkuda, ako sm'jem pitat' — otkuda — a ?!... — izusti Naja tako mekanim glasom, da se momak zadovoljno nasmiješio i ko podbočio na desnu nogu, dok je lijevu pružio naprijed.

— Iz sela... tu iz 'voga prvoga, pa ć' ravno ovamo na majur... — Onda sjetivši se u brzo : — A je s' ti možda Na—na—a—ja ?!..:

Dotle u sobi njen apa Daja stao svojoj ženi razlagati i trijezno divaniti. One izrađene ruke igrale su od unutrašnje vrućine, a oči žmiruckale i namigivale važno... jako važno.

— Vrime j' tu, i ko dugo čeka, dobro ne ugrabi... ajà. onda ne 'asni ni : „napsuj rana, napsuj i zarasla",* ni bele, eto... Cura ti j' ko kvas, koji preko noći ukiseli, prekipi i raspuzi po banjku. Da, da... treba zato požuriti, valaj evo prilika j' došla, a i momku nema zabave... A što ovo govori svit, to t' baci u gnojnicu, i ak' očeš baš u tralje... ne treba slušati svit, jer svit ti ne će dati kruha, ako ga sam

*) Tako hrvatski narod u Slavoniji tješi onoga, s kojim učestvuje, ako se nada, da će ga minuti za stalno bol ili nevolja, koja ga je snašla.

ne zarabotaš... ajà, ne rodi toga. Pa onda nismo ni mi više mladi, a ni gipke ruke ko prije. Skoro će doć i međ naše žile šuštavac*, a onda rukom ni makac. A treba Naju spraviti pod šubaru...

— Treba indi... ta dite nam je...

I dok su stari prekrojavali, pala i večer i zamračila kućerak i sve... Starac zašutio, a njegova žena stala moliti patricu za kućni blagoslov, da Naja bude valjana snaša..

— Ha... sjetio se odjednoć stari... zovni ti de Naju unutra, jer ć' danas možda doći Žigošev Bata... Treba malo i spremiti.

*

Te noći nikako da usne Naja. Sve se prevraća u krevetu, a ovaj škripi opet, ko da nije plaćen za posao. Nikako joj ne će sanak na oči. Prošla onamo već i jedanaesta, a njoj ko da je po vijeka. Pa sve Bata, pa Bata... Isprva je mislila, da je to sve šala, ali kad joj on sam rekao i pitao... ne, ne ; ne mož' to biti nikada... stala ona sama sobom govoriti. Ima valjda i tamo cura... i još ljepših već što — i Naja zakrene, da će se okrenuti na drugu stranu, a to zašušti i zamiriše — jorgovanovo cvijeće... Sad je stala drukčije misliti... sasma drukčije...

— Da nij' istina, ne bi on to meni dao... I ona stala ljubiti to svježe cvijeće. I čim ih je češće vrućim usnama obasipavala, tim joj se više uvlačio i u srce i u dušu, u nju cijelu njen Bata. Ona je bila odjednom svijesna, da ona na Batu misliti mora, a to nešto, što ju je na to sililo, bijaše tako ugodno, tako prelesno, da se ona tomu predala sva i još jačim čuvstvom iščekivala jutro, kad će on i opeta doći i donijeti joj cvijeća.

*

Odmah prvih dana govorio Bata svojoj ženi Naji :

— Kakva s' ti žena ?... Nit' pjevaš, nit' se veseliš — ni ništa... Sam' tu čučiš... idem zato ja. A ona je onim velikim očima samo kradomice pogledavala Batu. Onda bi je spopala neka odlučnost i ona bi jačim glasom rekla :

— Bata... — dragi moj Bata... ne idi od kuće... ne i—di, nikuda od mene, ne i — — —

A Bata samo zakrene petom, pa lup sa vratima. Kasno u noć, kad bi se povratio kući i stao Naju zlostavljati, ona ni da pisne. To Batu još više razgoropadilo. Da pobjesni od srdžbe.

*) Po narodnom bolest, od koje se osuše žile i mišičje ruku.

Naja trpjela tako mjesec dana, a onda poručila kući. Njena majka ravno svome Daji i stala rukama lamati.

— Jes' ja rekla — a?! Nisu ljudi zabadava govorili: Ne virujte vi Bati... nij' to čovik za Naju. Nij' ni za koju drugu. Bata je ko pokojna mu maja: pakostan i tvrdoglav, a miluje — ko i njegov matori apa — udane žene... Žalosna mu majka.

— Nij' valjda baš tako... nij' ni vrag tako crn ko — —

— Uvik ti tako; uvik... A što t', Dajo, i znaš, kako j' njoj sirotici... kuku meni.

I stari odlučiše: neka dođe Naja kući, pa 'di iju* dvoje, ist' će i treće."

Naja trpjela još četiri mjeseca, a onda se spremila na put i evo nakon tri sata drndanja došla kući...

Spremili ju opeta u onu istu posteljú, u kojoj već dugo nije odležala poslije nje ni živa duša.

Čudna je to bila za nju noć... duga i gluha, ko da je vječnost bez njenoga Bate. Od časa jednog — otegli se po cijeli sati i ona je zaplakala prvi puta glasno i jako, ko nikada u životu...

U jutro rano premetala i pretresavala slamnjaču. Ona suha slama, pa one ljušture od kukuruza sve su pucketale i runile se ko mrvice pod njezinim rukama. Nije pretresla ni po slamnjače, a to zašušti grana s nekoliko listića i požućelih suvih cvijetaka — ona prva grana jorgovanovih cvijetaka.

Dugo i dugo stajala je nijema ko gromom ošinuta kraj razrovane postelje i samo držala ono uvenulo cvijeće, dok ono njezino sramežljivo lice stalo se mijenjati i mijenjati... oči, one lijepe plave sanene velike oči stale se širiti i napunjati nečim velikim i neizmjerno jakim, ko da je svijetlo, zaiskre... zjenica se raširi jako, a niz lice spuzi se jedna, pa dvije i... cijeli potok suza.

— Ne mogu dulje... ne mogu bez Bate svoga... apa... majo... ne mogu ni časa. Ja osićam... ćutim, tu duboko u prsima j' Bata... bez njega ne mogu... idem.

I još istoga jutra krenula Naja pješke s majura natrag u svoje selo. Išla je sve bržim i bržim korakom, a tamo negdje blizu onih jablanova, što međaše oko malenoga groblja na ulazu u samo selo, bigljisao je slavuj svoju neobično dugu i punu čežnje — pjesmu ljubavi...

*) jedu.

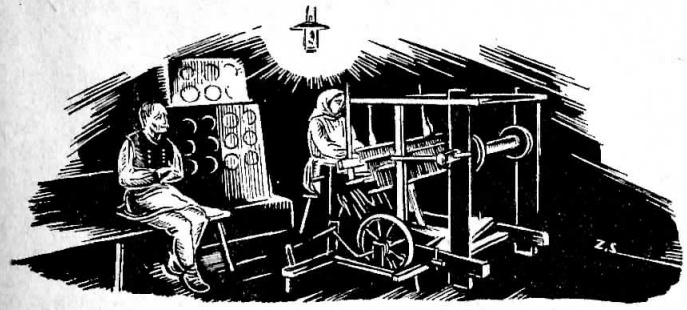

STAN

Jedra Vidošićeva nogama je gazila podložnik i natezala čvrste lanene niti razapete na dva vratila i iglom hitro prebirala i uvlačila crvenu vunicu. Hrastov stan obliven od rasvijetljene svjetiljke sjajio se sav izlizan od starosti i mnoge uporabe, a kako je Jedra često natezala niti, da laglje prepliće vunicom, to je podložnik lupao, a vratila su škripala. I ničanice i pred njima drvena bila lupali su ustrajno, i cijelom sobicom odmnijevalo je drndanje, zaglušna buka i žamor, koji je prestajao samo onda, kad bi Jedra na čas pregla za maramicom, pa da otare znoj sa čela, ili pogledavala onom brižljivom materinskom skrbi na postelju i malenu kolijevu, ili kad bi bacila pogled na one zelene petnjake — od starosti napola već raspucane, gdje je iza zapećka dremuckao njen apa, bać' Kodaja.

A uvijek on tako, kad bi ona posjela uza stan.

— Zašt' i ti, bać apo? Lez' rađe, pa da s' odmoriš.

Bilo obično oko dvanaeste u noći, kad je Jedra već poustala, zapalila svjetiljku i tkala do jutrenje.

Danas je izuzetno prekinula Jedra svoj dnevni red, i čim se zamračilo, upali svijetlo, a djecu polijegala.

Bać' Kodaja nije se ni izuo, već uzeo patrice u ruku, pa sio u zapećak. Govorio je onim staračkim drhtavim glasom, koji je pun tvrde vjere i svete pobožnosti raznosio naizmjence „Očenaše" i „Zdrave Marije", pa umetao otajstva", a Jedra tkala... tkala i ko prijekornim i glasom zahvalne ljubavi i zabrinutosti spomenula ocu, nek legne, pa neka se odmori.

— Neka bditi... star si, a starost treba počinka. De, apo, bać' dragi moj...

— Ne mogu, pa eto. Tio ja već i sam, ma kad zažmirim, a menika sve dršće stan u očima i moram, dite, da i' otvorim, pa da t' gledam, dite mo'e, kako ti ono, baš ko moja što j' znala Bara — laka joj gruda crna bila! — baš 'nako. A ja t' to volim, pa m' se ni ne da u krevet i nije mi ni teško. Ko da s' mladim, tako m' u duši.

Lupa je i dalje razmahivala i vitlala i ono malo mirnoga uzduha po sobi, a bać' Kodaja nastavio „krunicu". Molio je bez odmora i onda malo odahnuo, kad bi svršio koje „otajstvo". Obično je onda podulje stao, zagledao se u svoju kćerku, a da osvježi hrapavo i suho grlo, nagnuo ćupak sa vodom i onda se ko namjestio bolje na ono malo krpa i nastavio.

Danas nije dočekao ni da svrši prvo „radosno", a ono mu došla pokojna Bara u glavu, pa on po nekoliko puta sve jednu te istu riječ besmisleno ponavlja.

— Bože m' oprosti, ko da sam zaboravio...

Drugi put, pa treći i opeta. Onda, „da ne griši" — zamotao patrice i objesio nad posudom svete vode.

...A pred očima ugleda one prve svoje dane, kad je kao mladoženja vancagom* tesao po onoj hrastovini i istesivao prečke pa stupove, izrezivao otegače, cijepce, vratila i što je već trebalo, da sastavi stan, onaj isti stan, na kojemu sada tka njegova Jedra. A bio on tada pun zanosa i mladenačke one tople slavonske krvi; i već je po nekoliko nedjelja prije toga snatrio, kako će on svoju ženu razveseliti sa novim stanom, pa baš na dan sv. Lucije, jer ona je zaštitnica pređe i njoj se zagovara stan. Tko toga dana kupi ili dobije stan, taj postaje vječan, nikada se pokidati ne može, i kuća, u kojoj je taj stan toga dana unesen — puna je blagoslova, a pređa, pa da je baš ko one paukove niti, ne puca i ne kida se nikada... baš nikada.

Bać' Kodaja zagledao se preda se pa ko da gleda, kako se Bara veseli, kako se rastapa od suza i kako navlače iz šupe stan u prednju sobu. Toga dana došlo je mnogo žena i djece i ljudi, pa se čude i razgledavaju po sobi svaki komadić, svaki dio sadjelanoga stana, komu nema zabave ni koliko crno pod noktom... ma ni za dlaku.

Sada je započeo njihov lijepi život. On je pjevuckao po svome polju, redio u ambaru i oko svojega, a Bara u kući.

*) Vancagom naziva narod plosnatu sjekiru za tesanje.

Pa kad zakiše one prve jesenske kiše i prestane vani svaki posao — e onda je bać' Kodaja samo trpao cjepanice u peć, a lupa od stana odzvanjala je... odzvanjala ko lijepa i vatrena slavonska poskočnica u kolu. Kodaji to bilo najmilije, a bio i ponos — on, tvorac te korisne sprave, koja seljaka i oblači i služi mu preko zime po koji krupniš.

Kodaja se tako razdragao u mislima, da je i nehotice glasno zakašljao, a oko mu se od neke pritajene i slatke dragosti zakrijesilo i ko orosilo.

Onda se zagledao oštrije preda se i, ko da želi u čudnu tajnu proniknuti, uozbilji se. Nikako da dokuči. I danas mu je to još neriješena zagonetka, koja je u njegovu životu proizvela takav preokret, da je, prije nego što je trebalo, ostario za preko dvadeset godina, a njegova je Bara prosijedila ko ovca.

On se samo sjeća, kako je protr'o oči oda sna, a vani su vika i žamor jače potresivali kućom nego i sam plamen. Grede su pucale, krov se stropoštao, i on brže, da mu ne strada dijete, zgrabio Jedru i jurnuo kroz dim... Ljudi primili od njega dijete, a kad je on zapitao za Baru, rekoše mu, da izvlači stan. Kao bez duše otrča i preskoči prag od kuhinje, zažmiri i jurne u sobu.

— Pust' to... neka... ne vridi... ja ć' drugo... 'oću... odi...

Govorio je isprekidano i zgrabio za rukav Baru, pa da će je izvući iz sobe. Al Bara ni makac.

— Bez toga nikud... ajà... nikud.

I dok mu nad glavom iskrile iskre, pucale grede, njemu nije preostalo ino, već zgrabi u onom smrtnom trzaju i bojazni, zagleda se poda se onim zamagljenim očima, koje su tada gledale već i ko osjećale, kako tvrda i košćata ruka smrti i sudbine ne da im živjeti, već otima i zadnju koricu kruha nemilosrdno i pakosno.

Kad su izvukli na po isječeni i ofureni od toplih varnica stan, stropoštao se u divljem plamenu zadnji ostatak njihova rodnoga doma, i oni su stajali pod vedrim nebom goli kao prst, a ubijeni i utučeni od nenadane bijede.

— Bilo to strašno... ja šta 'š — sudbina, 'tio Bog 'nako, pa eto...

Sa crkvenoga tornja odbijalo jedanaest sati. Jedra se požurivala, a Kodaja se tresao ko od vrućice i oko mu se zakrvarilo od boli. On je gledao do u sitnice, kako je tada bilo sve pusto i prazno oko njega, kako je Jedra — još ne-

jačko dijete — plakala od zime, a kiša je lijevala ko iz kabla na njih sirotane — bez rodnoga doma.

Drugi dan poslije toga prodao je polovinu zemlje i kupio drugu kuću. Naprtio sebi duga na leđa i nikako da se otrese. Žetva jedva podmirila za kruh, a općina nemilosrdna.

Pa kad nadošla jesen, a ona zaplijenila sve za porez, pa i stan... sve.

I došlo mnogo svijeta, cijelo selo.

Svi došli.

Oni stajali — njih troje — ispod strehe, a ona gospoda sve se bane po kući i nose i tovare na kola, pa da će odvesti.

Isprva je bać' Kodaja molio i zaklinjao gospodu, da se smiluju, da će on platiti... neka se strpe.

— Ne možemo... to se potražuje od nas pod brojem ...od slavne oblasti... na nalog slavne iste... Evo pogledaj, tu piše. — I komisija razlagala, da oni to moraju učiniti, budući da je novčani zavod podigao tužbu, a sud pukao: Ima se utjerati u roku od tri dana i obaviti javna dražba.

Bać' Kodaja onijemio. Oči izbuljio i onijemio, a desetogodišnja Jedra stisla se uz maju pa sve vrišti... vrišti, što ljudi od njih nose njihove stvari, a ni ne pitaju.

— Dè i', drag' apo, dè, ne daj...

U to su natovarili seoski panduri i zadnju stvar.

Bara potrči do kola.

— To ne dam, pa ma... ne dam.

I ona povuče naglo i stan spuzi s kola.

Priskoči povjerenik komisije.

— Bud' pametna... to se mora.

— Ne dam, pa ma m' odma ubili... ne dam i 'ko m' blizu, oči ću mu iskopati... 'oću, duše m'!

Videći povjerenik, da se tu mora sada „službeno" postupati, zapovjedi oštrim glasom, da se ureduje...

Onaj andrljasti i pakosni redar jedva dočekao i onim mesarskim ručetinama odgurne Baru i ko ris prebaci uz pomoć svoga druga stan, a kočijaš potjera konje.

— Da Bog do — i Bara se spuzi niz strehu iskrivljenih usna i zakrvavljenih očiju... blijeda i ukočena... bez života.

— Za Boga...

— Majo—o...

Bać' Kodaja prosuzi i čim je brže otirao oči, tim su suze kapale sve brže. On je gledao, kako su kola odmicala

u nepovrat, kuća pusta i prazna, a on sa Jedrom oplakuje i stvari i Baru, koju od tuge izdadoše sile...

U to je sa crkve odbijala dvanaesta. Zaglušna buka i lupa stana naglo se prekine i Jedra se prekrsti glasno.

Bać' Kodaja zurio u zapećku i kimao staračkom glavom.

— Šta j', apo, šta j' za Boga opet?

On se trzne i ko na silu rastrijezni:

— Eto, sitio sam se... pokojne Bare... kako j' jadno zaglavila, a ti, eto... Ko da t' lipša sudbina. Udala se, pa sadikar skrbiš eto i za se i za dičicu, za tvog muža i tvog apu... Pa eto... dalo m' se na žô za Barom... tako od misli. A ni' mi ništa... ništa. Ne boj se, dite, Jedro... draga moja Jedro.

*

Sutradan proslavili su sv. Luciju ko najveću svetkovinu, stan okitili martinjakom* žutim bijelim i crvenim, fuksijama kasnim i šuškavcem.** Jedra i bać' Kodaja obukli se u svečano ruho upalili kandioce i cijeli dan svetkovali u spomen pokojne Bare i hrastova — stana.

MAMICA

Tih i spokojan dan oživio iznenada. Kuće domaćina gosta u kuću, pa kako to već biva, ponudio mjesto, da se održi stari adet.

— Sam' nekate ovdikar, jer tu sidi moja majka. Znat', da mi dođe i sam biskup... i njemu b' to kaz'o. Sve bi mu dao, sam ova stolica ostala b' prazna. Ona mi je sve, bez nje ništa.

Učitelj gleda i čeka.

U to ušla u sobu vremešna, ali pristala žena sedamdesetih godina. Neobična svježina ogleda se u njezinoj skrbi, kako bi svatko u domu bio na svojem mjestu, a ona tek rukovodi i briga vrhu svih. Crna marama na glavi nešto se spustila nad čelom. Sitne oči, pune sjaja, nešto oslabile, ali pronicava pogleda.

Kad ugleda gosta učitelja, a ona ravno preda nj.

— Vi ste to, pa dè...

*) Kasno jesensko cvijeće slično „lijepoj Kati".

**) Šuškavac = sunčanica.

I jedva što pruži ruke, sagne se i zagleda gostu u lice.

Bać-Tomica isprsio se jače, pa će da je prekine:

— No, a kako s'... jesu l' nake ?

Učitelj gleda i ne razbira se. Šta gledaju ? Čemu to pita ?

A dobroćudna starica samo kimne zadovoljno glavom i odjuri dalje:

— Pametne oči.

*

— Eto vi'š — tumačio Tomica, — to j' njezino prvo: gleda gostu u oči, pa ako s' „pametne", ondakar je dobro. O vama je bilo puno govora, kad smo gledali fotografiju, i ona je vazda pitala: Sam' da m' vidim oči, pa ako j' ko na slici... e, ondakar s' pametne...

I vidjela je...

Ručak započeo i govor otpočeo. Pa jedva što starica unutra, a ono svi u glas: Mamica! Tako nježni sin, tako unučad, tako bać-Tomica, tako star-Stoja... tako svi.

Učitelj razdragan, pa čisto uživa, što sipa mudrost Paveši i Mareni, a to unučad mamice. Sad barem da i njoj ugodi ma kako i da joj tako još jače uđe u volju, a ovamo opet da se pokaže, da i sam poštuje starost.

Pomogao mu bać-Tomica.

— A ono, što, mamice, da ć' te zatražiti u našega učitelja — a ?!

Mamica nasmješljivo pogleda unaokolo, pa kao da joj se ne će, samo mahne rukom:

— Id' mami me se; šta ja...

Poslije počela sama.

— Gospodine (treći slog riječi naglasila je nešto jače), ja bij vas nešta zamolila, znat' za moje cure.

Učitelj sio nešto ukočenije i s osobitom pripravnošću čeka glas molbe.

— Prvo j', da s' glavom tol'ko ne kicoše, a drugo j', da kosu ne kovrče...

Kicošiti glavu znači, da je previše gizde i njome zaokreću na jednu stranu nahero; tomu se dade doskočiti, i tu će njegova tamo već koristiti. Ali kovrčati kosu — e to su ženske stvari, koje nastaju povađanjem za drugima, a ovo prelazi u običaj, modu. Tu je zato teže nešta učiniti.

Da riješi prvo, obećao je svoju pomoć, a za drugu pribjegao higijeni.

Znate, mamice (ovu je riječ i sam na zgodnom mjestu prvi put uhvatio i jednim udarcem ubio dvije muhe), znate,

mamice..., kosa je u njih masna, premasna, a kovrčanje suši, a pametni ljudi kažu, da je to za zdravlje. Samo neka ne bude previše, znate, mamice...

Razlaganje se primilo na obje strane sa zadovoljstvom i poslije udarili u divan o ratu.

Bać-Tomica pripovijedao, kako je naša mornarica potopila neprijateljsku krstaricu.

— Bila t' je velika ko naše selo... tako pedes't metara. Na njoj ljudi ko mravi, a zlata na vagone... sve vreća do vreće. Ondakar t' došla naša lađa, pa licem u lice. Top opali i pogodi... pogodi baš u sredinu, a Tal'janac se nagnuo na drugu stranu.

— Joj, Bože...

— Silni ljudi... pa 'esu l' baš svi pali u vodu ?

— Svi... svi do jednoga, a more pljus, pa nikojemu ni traga.

Šutnja i mir. Učitelj se uozbiljio, a djevojke lamataju rukama. Bać-Tomica ogledava lijevo, pa desno, i sve nekud zirka, e bi uočio pravi dojam svojih riječi, a mamica samo gleda i gleda preda se, pa onako iznebuha upita:

— A 'esu l' se derali jako ?

— Ko ?

— Pa oni... lađari.

Bać-Tomica se nasmijehne:

— Indi... to s' razume. Bilo tu vike i strke, a plača ko kiše... tako t' barem pišu novine.

Mamica se digne; i ne osvrćući se na društvance pođe put kuhinje. I korakom i držanjem očitovala je jasno, da više ne mari za pripovijedanje grozota, iako je malo čas prije i sama učestvovala u tome.

— Pa šta to ? Kuda, mamice ?

— Kuda ?! Idem... ne ću više da slušam, kad se deru. Kaki s' to soldati, koji plaču! Naši tako ne rade ni na samrti. Ajà toga ne rodi!

Dospjela već na prvu stepenicu, a usta još u šaptu: Ajà, toga ne rodi... ne plaču naši.

Kad je druge nedjelje došao učitelj ponovno u goste, da mamicu izvjesti o potpunom uspjehu svojega utjecanja na unučice, pokazala mu kartu jednoga vojnika, koji javljaše iz ratne bolnice, da je teško ranjen, ali ima nade, da će ozdraviti i opet poći na neprijatelja. Pa onda piše: „Ako ga ondakar uvatim, nosit ću ga u zubima, pa ma glava pukla u troje, a ja umro oma. Al kažem vam po duši, ako

ga uvatim: ne bi ni dunio, već samo punio... tako m' duše moje!"

Čitavo pismo nije ni pročitao, a ona mu upala u riječ sva sretna i presretna, što tako misle i drugi. Jeste l' sadikar čuli, eto tako misle i drugi... ne dere t' se 'rvacki soldat, pa da m' baš metneš nož pod grlo... ni onda.

Šta više, mamica je bila uvjerena, da mu pjesma titra ustima i onda, kad je već mrtav.

— Pa zato i zatvori oči, a za Tal'jana kažu, da s' izbulji...

Njezine riječi našle naskoro potvrdu u poruci prve susjede, kojoj je muž pao na ratištu, a inače je bio poznat kao slabić i dosta plašljiv čovjek.

— Elem i on... neka m' ko sadikar dođe kazati: nije tako!

I mamica se tako ražestila, da joj je marama popustila pod vratom, a oči joj se zamaglile od suza.

ZELENA GRANČICA

Ko kad se prereže konac, i Bojica, sin Mitraje Petreševa, prorezao tek na po propupalu mladost, uozbiljio se ko starkelja i zašutio ko kamen... ko kamen, pa nikomu ni da pisne.

Pa kad ono Mitraje zagrmi:

— Bojica — a... nos' to.

On nosi.

— Bojica — a... urad' ovo.

On uradi.

I dok starome Mitraji puca očinsko srce od ljutine i boli, Bojica hladan ko led, a šutljiv ko stijena, samo ide i ide... radi i radi... i samo se čuje za njim ono hrapavo struganje opanaka.

I tako teče dan za danom, nedjelja za nedjeljom, godina za godinom, a Bojica uzrasao ravno ko svijeća, lice mu propupalo ko ruža, a nad punom se usnom osuo baršunasti i crni mašak mekanih brkova...

— Momak... pravi momak. Ma sam' da m' nije prokleta narav... Ta — ta ć' i mene i njega strovalit u propast... 'oće da.

Mitraja izgubio svaku nadu. Napustio i dojakošnje zabadanje u sina i stao da se navikava na svoju sudbinu. Osjećao, da ga ta bol i to izjedanje i umara i da je onda ko

slomljen u tijelu, pa i on zašutio, ako i nerado, na silu. Još da se mogao komegod izjadati onako do mile volje, bilo bi mu lakše. Snašao bi lakše svoju tugu, a i dani bi brže prolazili. Ovako je bio primoran ko kakav osamljenik samo zapovijedati sinu u poslu i tako barem dati oduška samom sebi, a donekle mu to i nadomještivalo razgovor i općenje s drugim ljudima. Da je mlađi on bi makar i protiva volje Bojicu odvukao u kolo ili na sijelo i mladovao; ludovao bi s njime — ali ovako, kud je on starac od šezdeset godina pristao, pa još sam samcat, bez žene, bez ikoga svoga?!

Nije onda ni čudo, ako ga je tko zapitao, kako mu je, da mu nije ni odzdravio već ravno u lice zajecao, proplakao...

— Zlo, veliko zlo... pa to sve dan na dan gore, veće, a pomoći ni od kuda. A sin Bojica... sin. On, da... — Tu bi mahnuo beznadno rukom i ušutio.

O sinu nije govorio. To si je svaki u ostalom mislio, tko god je staroga gazdu Mitraju poznavao.

— A kako b' mu bilo lipo... kako lipo. Živ'o b' ko bubreg u loju... i on i stari... pa indi... i mlada. A 'vako šćeta... vel'ka šćeta. Stari ć' zaklopit oči, mladi ostarit, pa ć' s' ondakar neko posl'je njegove smrti dobro da s' smije... bome 'oće. Vi't ć'te vi to skoro... skoro, jà...

*

Svanulo jutro... lijepo zimsko pokladno jutro. Staroputina se ukrutila ko gvožđe, a onaj ulicom već trubi u rog.

— Bojica — a... pust' blago.

Nitko se ne odaziva.

Onda stari zovne nešto jače.

— Bojica — a... pust' blago... žur' s', dè.

Nema ni ovaj puta odgovora i stari sam, da mu blago ne bi cijeli dan bilo zatvoreno, ode do staje i istjera na ulicu. Onda ravno do kiljera Bojice. Nema ni tu njega. Postelja raspremljena, vidi se da je sinoć legao, a njemu ni traga. Stari protrne.

— Da s' nij vrgo kud u zlo? Da nij' oš'o?! Jao meni...

I Mitraju zaokupe još crnje slutnje. Nikako da dokuči, što bi bio uzrok sinovljem odsuću. To se nije još nikada dogodilo. Prvi je to put u životu... prvi put. Ta zadnja pomisao još ga više zabrinu i on odluči — mora, ta otac je, pitat će koga u susjedstvu, jesu li mu vidjeli sina. Tek on u misli, a ono dolazi kroz vrata sam Bojica. Malo mu poigravaju od besanice oči, a inače na njemu nikakve promjene. Nije dospjeo ni da običajnim pozdravom pozdravi oca.

Pretekao ga otac.

— 'Di s' bio — à ?

Bojica samo stao uz oca, čas mu pogledao u oči, a onda ponikao, pa ni da bi trenuo očima.

— 'Di s' bio — 'di — kuda s' — šta — a ?!

Bojica... stari Bojica.

— Sprem' štalu.

Sin ode, da sprema, a otac u kuhinju. Htio je da misli, ali glava mu tako šumi, da nije znao ni sam, što se to oko njega i u njegovoj kući zbiva.

Drugo jutro dogodio se isti prizor, a kad treće, jedva što svanulo, Bojica pokuca ocu na vrata.

— Ko j' Božji ?!

— Ja.

— Ja l' ti, Bojice — e... — i stari otvori, a sin zakorači nesigurno. Stao kraj vratiju i usnicom sve navlači čas na ovu, a čas na onu stranu, pa da će nešto da zbori.

— Doš'o, da t' za—m—olim...

Mitraje ko da se okamenio. Kako je pritvorio za sobom vrata i onako u gaćama sjeo na postelju i na noge samo prebacio petaru, a ruke skrstio — nije se ni pomakao. Stao mu i dah, a srce iz prsiju samo da ne iskoči. Rumen... jaka rumen zažarila mu lice.

A sin je ko malo odahnuo i zahvatio više zraka.

— Da t' zamolim za tvoju pri—privolu i bla—bla—goslov...

— Sine... Bojice—e... m—moj...

Dalje nije više ni jedan smogao ni riječi... Otac je sina zagrlio i vlastitim suzama umivao, a duša govorila duši dugo... jako dugo...

Još istoga dana odjeo se stari Mitraje Petrešev u najljepše ruho i otišao u snuboke za sina. Išao je lagan ko perce, a život mu se pomladio...

...Ko zelena grančica.

DJED I UNUK

Selo prazno i pusto...

Žuta prašina titra u zraku i na onoj pripeci sve gore tabani, kad se stupa po onom kamenom taracu, što se pružio tamo do nakraj zadnje potleušice. Nekako sve utihlo, kao mrtvo...

I.

— Indi bilo to...

— A 'di bilo, dado, a ?!

— Čut ćeš već, indi, bilo to... — opet će Mitro Mitrovićev i kao malo popostajući, da odahne od umora. Onda je pogledao važno svojim blijedim očima, i samo da što više navrati pažnju maloga Danila, kimne glavom jedamput dva-i: — Sinko, to ti j' ono o podzemnom kralju sa zvjezdanom krunom na glavi i vatrenom bakljom u ruci. Da, da; ...to ti j' bio kralj velikoga carstva i velikoga blaga... Pa ti j' taj imo kuću — šta j' naša crkva — šta ?... sto takvih i više 'oš bila njegova. Pa istom ograda! Nisu to tarabe, ni pleteno šiblje — ajà, to su t' daske pa sve zlatom okovane, 'est tako t' to. Bilo to indi...

Mali Danilo slušao to isprva tako požudno, tako mirno i sa zanimanjem, da je znalo proteći po nekoliko sati, a on ni da bi se pomaknuo na onoj podrtoj hrastovoj klupi, koja je od silnoga sjedjenja i izlizana i sjajna ko ona stakalca, što vise na onom velikom svijećnjaku u srijedi crkve. Gutao on svaku riječ, svaki slog, svaki glas, a očima ni da trene. A dado samo gunđa onim krupnim i mekanim staračkim glasom i uvijek — a bilo to u pripovijedanju vrlo često — ponavlja svoj: bilo to indi... 'est, tako t' to...

II.

Mitre Mitrovićev sprovodio zadnje dane u sina svoga i već bio navičan na ono jednoličnо karanje i psovanje.

— Ajd, ajd stari... makni se ti s puta... šta tu dangubiš...

Isprva je on znao po cijele sate radi toga prosuziti, gdje bilo, trti zakrvavljene oči od plača i ništa ne jesti. Neopisiva bol i ono isprekidano jecanje bilo mu i utjeha i melem i sve.

U onoj začađenoj sobici znao je on tako jadikovati, i samo bi izlazio od prijeke nužde, kad bi ga piskutljivi glas snahe izbavio, da na što pripazi, ili glas crkvenoga zvona na jutarnju misu. Tu bi njemu kao odlanulo. Zalazio je uvijek u jedna klecala, pognuo se nad onu hrastovu dasku, koja je bila sva natopljena od voštanica, pa tek onda, kad je zvonar došao da zazvoni podne, prenuo bi se Mitre kao od dugoga sna i sjetio se: treba kući u kiljer. Rastanak od crkve bio mu teži nego od doma. Onaj njegov nesigurni hod bivao nekud sporiji i što se više približavao kući, to je sve više popostajao, samo da što kasnije zakorači preko praga svoje izbe.

Osama, pa ono rijetko njegovo druženje s ljudima tako ga preobrazilo, da nije društva nikada ni tražio... nije u sebi osjećao ni želju, da s kimgod što i prozbori. A ako bi ga tko slučajno nagovorio, to su mu ona uvijek ista pitanja bila tako nepoćudna, da nije ni odgovarao, već samo pogledao onim začuđenim staklenim očima svojim, kimnuo nezadovoljno glavom i ni ne osvrćući se pošao šutke dalje. Živio tako, i život njegov prolazio ututanj bez i jednoga vedroga dana u nepovrat. On se tako uživio sam u se, da mu nije bilo svega toga ni žao... baš ništa. Snuždio se i zamr'o već živ na ovom svijetu i sam sebi znao često reći:

— E Mitre, Mitre... susto s' i smirio se ko onaj kamen tamo na drumu, koji se samo skotrlja s mjesta u vagaš, a onda iskoči ispod točka ko na silu i smiri se dan dva. 'Est, duše mi mo'e, i ti si' taki... Mitre, Mitre, u što t' život, kad nema za te ljubavi ni mrva, a tol'ko si je želio pod svoje stare dane... — Tu bi ga onda spopalo ono i toplo i bolno ganuće, ono nešto, od čega se i najledenije srce topi i oživljava. Odmah je stao pomišljati na sina:

— Eto i on... ako su već drugi, da j' barem drukčiji on. Pa barem časom. Al, da... nikad ni jednu milu, nikad ni zere zahvalnosti, ništa... već samo — i Mitre prosuzi.

Tako je to bilo dan na dan. A bilo je to drukčije prije, dok je on bio još malo jači, pa uvijek dijelio i šakom i kapom. Svi zadrugari, kao odsječeno, odbaciše ga sada pod stare dane kao kakvu nepotrebnu stvar i nijesu o njemu vodili više ni računa... čak i njegov jedinac Ado. I da nije bilo u njega one žilavosti i još dosta dobro sačuvanih mišica, on bi smalaksao davno... još tamo oko pedesetih, a evo njemu osvanula već i šezdeset i peta.

III.

Nadošla tako i šezdeset i šesta. Pa baš na sam njegov rođendan — taj dan zapisao je stari Mitre u svoju „pismaricu bogoljubnih pisama" — sinuo svijetli trak u dojakošnjem njegovu životu: rodilo mu se unuče — Danilo.

Mitre da poludi od uzbuđenja. Nikako mu to ne će u glavu. I dok su zadrugari veselo tu radosnu vijest došaptavali jedan drugomu, dotle je Mitre tr'o ruku o ruku, gladio osijedu glavu i otirao čas oči od suza, a čas se opet smješkao i onako sav razdragan smijuckao u po glasa sred onoga tijesnog kiljera. Zaboravio Mitre sve, pa i onu tugu svoju, i nakon prvoga uzbuđenja pomišljao samo na jedno: što će njegov sin Ado, kako će mu on to ujutro saopćiti. U toj neizvjesnosti prolazili su mu sporo sati i on je jedva čekao zoru, pa da može ući i pozdraviti svoje unuče.

— Apo, apo moj...

— Sine — zajeca stari Mitre ugledavši oko pete, baš kad je zvonilo jutarnje pozdravljenje, svojega Adu.

Svijetla zraka — drugi i novi život svanuo je od toga dana Mitri Mitrovićevu.

IV.

Prolazili dani i od maloga Danila postao lijep obijesni dvogodišnji dječarac. Kako je bilo preko ljeta mnogo posla u kući i svi zabavljeni, to je dječarac bio prepušten sasma paski djeda. On je dijete kupao, hranio, tetošio, učio prve korake, prve riječi — sve. A onaj mali stvorak primao je i primao i u tom primanju i odrastao vitak i lijep kao rana jedra rumena ruža. Pa kad su nadošli dani, gdje duša žeđa onih slatkih priča, onda je Mitre sio uz svoga Danila i počeo: Indi... bilo to...

A kad bi se dječarac umorio slušajući i padao u drijem i usnuo, onda bi se obično Mitre bacio mišlju u prošlost i nikako da dokuči, kako je u ono bijedno njegovo stanje pao ovaj anđelak, koji mu ulio u dušu novu snagu i napunio

ga tihom srećom i pravim spokojstvom. U takvim časovima sjetio se i svoje sijede glave i kako je toga mnogo već štošta prohujilo preko njega, i evo sada, gdje se već primiče konac, sada na domaku života eto tek osjeća i ćuti ono, što je toliko željkovao — toplu iskrenu i nesebičnu ljubav, koju mu daje nevino djetence. I dvostrukom ljubavi privinuo bi Mitre Danila i cjelivao ga vruće i dragao dugo... ah, dugo.

V.

Dok je Danilo željkovao samo djedovih priča i njegovo okrilje, dotle mu je dan prolazio i brzo i ni da bi mu nanio jednu brigu. Redovito su išli u crkvu, iz crkve kući, sjedjeli na onoj podrtoj klupi ili na ledini u voćnjaku, a za nevremena u Mitrinu kiljeru, gdje je dječarac proboravio malo ne svu svoju prvu mladost.

Jednoga dana zaželio mali Danilo da se ide malo igrati u susjedstvo.

— De dado, samo malo.

— Ajà, nij' ono drugar za te, ajà...

— Ali, dado... — molio Danilo još usrdnije. — Dragi moj jedini dado...

Mitri se na to razneżilo srce.

— Pa dobro; ali samo malo.

— Samo malo... — i Danilo odmagli u susjedstvo.

— Nek ide dite, nek uživa... mislio on poslije toga. Međutim prošlo već davno to malo, a Danila nema natrag... Sad bi već mogao biti ovdi. Valjda se zaigrao...

Za nekoliko dana morao Mitre sam po Danila, da dođe sa igre.

Mitre planuo. Ono toplo čuvstvo ljubavi pretvorilo se u takim časovima u žalbu, kajanje, i on je krupnijim riječima ukorio Danila.

— Vi'iš ti njega... kako on to smije... pa ti, Danilo, za koga bi' ja dao svoj život... pa zar ti tako fališ tvom dadi, ti Danilo...

— Ali, dado, dragi moj dado... nemojte tako... to mene boli... — i dijete zaplače skrušeno.

Onda je opet sve bilo dobro.

Ti su se prizori doduše češće ponavljali, jer je Danilo bio od naravi živ dječarac, a i ona njegova mladenačka krv željela sebi srodnu krv, ali to nije ipak zato smanjilo ono Mitrino tiho spokojstvo. Samo onda, kad bi mali Danilo stao poslije takve igre pripovijedati, kako se njegov drug mali Petar znade penjati po najtanjem drvetu

i najstrmijem krovu, ili kako je jednom jedan drugi — Vodoje — pregazio Karašicu, a onda na drugoj strani odvezao mlinarov čamac i dovukao ga prijeko, namrštio bi se i skupio obrve i kao razljutio se na Danila, da on takvo što pripovijeda.

— To nij' lipo, ajà; djeca trebaju da s' čedna, pa da ne balandruju, već govore o lipim stvarima i ne da se samo jakare i anjicaju. Ajà... i djed stao kao mahati rukom, da pokaže, da on to ne voli.

— Treba bit' kod kuće, svršio Mitre.

— A 'ko ć' uvik i sjediti, ne mogu to dica — Danilo će onako iznebuha.

Mitre je u tom razgovoru, koji ga se neugodno dojmio, ipak vidio samo istinu. On je bio osvjedočen, ako je Danilo i samo dijete, da je to previše, kad on zahtijeva, da čitav dan čuči uz njega. Ali ono nešto u prsima, ono u srcu... Mitru je bilo žao, da i drugi, bio tko mu drago, uživa, a još više, da dijeli ljubav s Danilom... Ne, ne, Danilo je moj, samo moj...

VI.

Približavala se tako i sedma godina Danilu i dan, kad će prvi put u školu, a Mitre obolio. Isprva se vukao od ognjišta do petnjaka, a kad mu se tijelo osulo gubavim krastama, zabranio općinski liječnik svakomu pristup u njegov kiljer. Hranu i pilo stavljali su mu na prozor i samo katkad privirili zadrugari i njegov sin na okno, da vide, što radi. Maloga Danilu nisu pustili ni blizu, samo da ne bi ugrabio i on tu užasnu bolest.

Međutim je dječarac već više dana polazio školu, učio u knjigu, a Mitre od boli propadao i padao u sve veću bijedu. Bio je strpljiv u bolesti, ali ona osama... ta ga je ubijala. Pa onaj mir i ona dosada...

Topli proljetni traci izvabili i Mitra iz kiljera. Potpunih osam mjeseci čamio je osamljen i danas mu je liječnik dozvolio, da se smije prošetati baščom, a i nema više opasnosti, da bi se s njega mogla prenijeti na koga njegova bolest.

Tko srećniji od djeda samoga? On je doduše i protiv zabrane govorio s Adom i zadrugarima i propitkivao za Danila, premda s njim nije ni jednom mogao ni riječcu da prozbori. Zašto su na njega toliko pazili, to je znao dobro, i ma da su imali potpuno pravo, njemu je to ipak bilo žao, ali je morao pregarati.

Točno poslije deset sati eto Danila.

Onaj svečani i lijepi proljetni mir narušio srdačni previnuti staračkl usklik i jecaj maloga Danila. Šutke u zagrljaju dugo su uživali nakon osam mjeseci onu toplu ljubav i lagodno ćućenje i tekar poslije podne pred dva sata, nakon velikoga pripovijedanja, otišao Danilo od djeda i opet u školu.

Kad se poslije četiri sata povratio kući i stao mnogo toga pripovijedati, djed je ionako oslabljen i blijed samo gledao onim mutnim očima svojim i sam sebi nije vjerovao... nije mogao. Njemu se činilo, da je on dijete, a Danilo odrasli čovjek, koji je stekao svojim životom mnogo iskustva i postao zreo i pristao čovjek, čija svaka vrijedi po mjerova zlata. Kad je zatim Danilo ozbiljno stao pitati o nekim stvarima djeda, čitati po „čitanci" i pisati svoje zadaće, — Mitro Mitrovićev uvidio je jasno, da je između njega i unuka nastao velik jaz, koji biva sve veći i kojega on nikako više ne može smanjiti ni za mrvu.

— Ne, ne; nij' to više onaj moj mali Danilo... nije — izusti jedva čujno, a suza krupna spuzila mu niz navorano lice. A zadrugari u potaji govorili:

— Skoro će Mitru starost srvati u grob... 'oće skoro.

DEDAK VANJA

Nije tako ni star, koliko ga postarala tuga. Rijetko kada izlazi na sokak ili ide malo na divan. Uvijek samo čuči i čuči kraj banjka, pa ili dremucka ili prebire zrnca na patricama, dok poblijedjele usne šapću ko na molitvu, ili se zamisli o boljim vremenima prošastim, pa misli... misli. Znade ga tako i glava zaboljeti, u kojoj ko da nešto šumi i vrije ko kad zakuvava voda u kotlu na onom začađenom tronošku. Više puta se opet — a to je najčešće — šćućuri ko nakisli vrabac pa ni mukajet. Šuti pa šuti. U takvim časovima, a to biva obično, kad ga družina i zadrugari izgrde, iskaraju, a za ništa, i on zaplače, pa sve se gnjavi u suzama, grca, stenje...

O kako bi rada potužio se komu, razotkrio svoje boli, pa da mu bude lakše. Ali komu — komu ?! Njegovi paze na svaki njegov kret, svaki korak. Ne smije ni u ambar, ni u smočnicu, ni u štalu — nikuda. Kad bude podne i doba da se ruča ili večera, dobace mu ko psu.

— Na, evo i tebi... ajd,' nosi pa jedi u tvome budžaku...

I dok tako kraj prostrtoga stola sjedi sva družina i veselo čavrlja, on tamo u zapećku kuka osamljen i drobi mrvice kruha i preko volje. Što pojede, to je samo da se jede. Ne osjeća niti gladi, niti mu hrana prija ko nekada, kad je znao i samo suhu koricu tečno i sa slašću pojesti. Ovo, što mu pružaju, daju mu, jer moraju ma i preko srca, a baš to dedaka Vanju boli i peče. Baš to mu je žao.

— Drago, drago... — znao bi sam sebi govoriti. — Zar je to hvala i zafalnost meni, koji sam sve to stekao svojim rukama. Ja sam i' nji'o ko dičicu, prepisao svakomu dio po dio, pa zar sada pod stare dane to mi je plata ? Drago, drago...

Nadošlo tako i lijepo pramaljetno doba.

Jednoga dana rano zorom stao se oblačiti Vanja. Družina još u kiljerima hrkala u snu, a on sio pa će moliti na patrice. Po nekoliko puta opetovao iste riječi i nekud sav zaokupljen drugim mislima uvijek se zabunio i onako nesabran prestao moliti.

Čudne su danas njegove misli. Cijelu je noć probdio i snovao, što inače nije običavao. I plakao je, gorko, čemerno... Bilo mu je žao ove kuće, gdje je ugledao svijetlo Božje, gdje je proživio mladost svoju; ali on je čvrsto odlučio raskrstiti se njome.

— Idem, poć' ću u svit bili... kud me oči moje dvi vode. Drago, drago, da baš pod stare dane, al' što ću ; ne mogu više podnašati nji'ovu nepravdu... ne mogu. Nać' će se valjda milosrdnih ljudi, pa ne ć' umriti od gladi. Treba samo zamoliti, treba... I Vanja se rastuži jako, zaplače. Postalo mu teško oko srca, tako jako, ko nikada dosle u životu. Nije ni opazio, da su već i zadrugari poustajali, da prolaze kućom i da ga svi nekako čudno i neobično posprdnim smiješkom gledaju i svet jedan drugomu zlorado namigivaju. Vanja je kupio iz raznih uglova sobe tralje svoje, ostarjelu torbu i već se mašio za neku štapinu, pa da će izići.

— Kuda ćeš — a ?!

— Idem.

— Kuda, a?! — otegnuto će i opeta još mlada neka snaša.

I dok se tako znatiželjna družina stala kupiti oko Vanje, stajaše on još čas dva kolebajući, pogleda unaokolo i suzom na oku on će na oproštaju :

— Ostajte s Bogom!... Ne mogu, eto... ne mogu ostati...

— Pa idi.

— Baš ćemo plakati... — javi se drugi piskutljivi glas.

Vanji da pukne srce. On je prečuo pitanja i njihove uvrede. Ali rastanak od rodnoga doma. Od svoje djedovine... To boli, boli jako.

Uto doskakuće obijesni petgodišnji dječarac, pa će ravno dedaku svome.

— Ded' Vanja! Ded' Vanja!

A on ko da je prečuo cijeli svijet, pa i taj dječji glasić.

— Al' ded' Vanja, bać' dragi...

Vanja se obazre. Mali Damja primi ga za ruku.

— Idem i ja s tobom. Smijem li ? — upita glasom pun vruće molbe.

Dedak se obeznanio. Srce mu se stislo nenadano jako i on se kao lecnuo. Eto, gle, govorio sam sebi, to dite... Da, da ; eto to me 'oš jedino susreće milo i nudi svoju ljubav. I on bi sa mnom. U to se sjetio svojega nauma, pa Damjine molbe.

— Ne mo'š, sinko, ti sa mnom. Ja ć' u svit.

— U svit ? Pa sam, bez novaca ?!...

Dedak samo progunđa nešto kao u neprilici i otare u potaji nekoliko krupnih suza.

— Idem, sinko... Obijat' ć' tuđe pragove, kad me, eto vi'š i sam, u kući ne trpe, ne vole...

— Al' ja... ded' Vanja... ja — ja tebe... vo — vo— lim — i mali mu Damja obuhvati obim rukama noge i stane grčevito jecati : — Ostani, nè idi, nemoj... ili — ja — i — ja — ć'... sto—sto—bom...

I dedak osto u domu ; a ta zgoda — on sam kaže — da mu je najmilija uspomena, jer je te noći usnuo slatko i spokojno, a sutradan počeo živjeti nekud kao lakše — novim životom.

Sasma se pomladio...

STRN

Pripiče sunce...

Ona žuta ilovača — inače teška i hladna — raspucala upoprijeko i sve se runi u sićušan prah, a ono raspucano zjalo od dana do dana biva sve šire, dublje.

Srpanjski je vrući dan i ona zapara ubija i lišće i cvijeće ...i čovjek rasteže umorna uda, na koja kao da je pao veliki teret tišteći svojom težinom i cijedeći znoj do zadnje kapi...

A selo — ovo maleno selo, okruženo kestenima i lipovim drvećem sa zaprašenim lišćem, miruje na svojoj ilovastoj grudi. Ljudi gotovo ne izlaze iz svojih klimavih kućica i začađenih kiljera, već leže ili sjede u kakvom kutu u debelom hladu i vode divan. Čavrljaju o ovogodišnjoj žetvi, i dok se jedan tuži, dotle drugi zahvaljuje Bogu...

— Id, manite... ko b' nama nadav'o — a ?! Urodilo dosta, kol'ko i treba, pa fala Bogu... Dobro j' i ne do Bog gore... eto.

— 'Est, tako j' to...

— Ima pravo...

— Baš tako... — odsiječe napokon četvrti, a onaj starkelja Tadija samo žmirucne svojim škiljavim zelenim očima i stane, onako zadovoljan sam sobom i povlađivanjem zadrugara, kimati nekud ko važno svojom prosijedom glavicom.

— Jà, ja — a... dobro j' tako i ne do samo Bog gore... Lipo j' nama, a dobro i previše. 'Est, duše m', est'... Onda je malo ušutio i zahvatio mlohavim ustima sape, pa na čas odahnuo.

— Jà, ja — a... — opet će on. — Viš' ti, de, kako j' ono Tanasiji pa njegovoj babi Saveti... vi'š samo. A nekad prvi gazda u selu... prvi. Najbolje zato mir... dobro j' pa fala Bogu — i starkelja završi. Nije mu se danas više ni dalo, a ovamo opet ova nesnosna žega, a ta suši grlo od razgovora i ne da slobodno divaniti. Kao po dogovoru bivao žamor o ljetini sve slabiji i čas se pridigne jedan zadrugar, pa ode u svoj kiljer, čas drugi i svi tako.

A sunce — ono raspaljeno sunce pripiče ; zrak sve igra, raspucano zjalo zemlje biva sve šire i dublje, one stabaljke sve se savijaju i zakovrčavaju i deru na pola...

I.

Tanasija Vrbešić i njegova zakonita žena Saveta pabirče već od jutra po tuđoj strni i kupe onako drhtavom i slabunjavom rukom sve vlat po vlat... zrno po zrno.

Tanasija, bijel ko ovca, grbavih leđa jedva se drži na nogama, a onaj znoj, koji se pomiješao sa žutom prašinom na navoranom njegovu licu i četinjastoj bradi, sve se cijedi niz uši i šiju i ostavlja trag ko voda, kad poslije pljuska dere površinom zemlje. Njegove poderane lanene gaće i košulja sve se lijepe uz tijelo, a kako se sagnuo do zemlje, razgalila mu se opaljena leđa, a kosti rebara iskočile prst daleko nad kožom.

Saveta, slabunjava starica, još sporije se povlači za Tanasijom. Ona njezina krezuba usta, pa lice posuto žutocrnim bradavicama, pa ona crnina, koja je od nevremena već sasvim pozelenjela — pravi bogalj. Svaki čas se uspravljuje, a onda poravnjava svoj opreg i brižljivo vadi iz njega bočicu i...

— Tanasijo... ima 'oš malo, pa gucni... De, jal ć' da uginem ko pašče od te slabine. Tanasijo — oh...

On onda, da ne zakasne, pusti i pabirčenje, pa hvata za bocu.

A pabirčenje to ide sporo... jako lagano.

— Skupi ti ona mašina (tu riječ je osobito jakim glasom izgovarao) svaku mrvu... sve. Ta t' mašina — satrla ju nebesa ! — ne da više čoeku siromahu ni danuti, nikada... ne da t' ona. Vi'š, Saveto... da vidim, kol'ko smo toga nakupili danas.

Saveta pokaže u opreg, a Tanasija zakima glavom...

— Ni za dva deci... ni za večeru. Treba 'oš da s' kupi. Ajd, babo, dè...

I svaki krene na drugu stranu onako bosonog i pun ogrebotina od strni. A one suhe slamnate vlati sve šušte

pod nogom i zaderavaju pod kožom i ranjave noge prokrvavljuju.

Tanasija i Saveta klonu.

Saveta sjedne, a Tanasija samo se tupo zagleda u onu nepreglednu ravan i zastenje glasno.

— Ne mogu više... dosta j' za danas, ne mogu...

— 'Oš malo... to nij' ni za dva deci... šta j' to... — sokolio Tanasija. — Pa onda može nas do sutra prestići Andrišin Rokoš, pa ćoro Ilja... De, 'oš malo, il' ne će biti od dućandžije ništa.

Ove zadnje riječi kanda pomogoše, i ona se pridigne.

— Drago, drago... Tanasijo, pa pod stare dane... Vi'š, vi'š... kaz'la sam ja tebi : nemoj čoeče dirati u ono, što ne umijemo mi, da, da, što nij' za naš soj — i baba počela po svojoj staroj navadi predbacivati mu sadašnju njihovu bijedu. — Nije ono bilo za nas, pa eto... ne b' ni to danas bilo 'vako... ne bi.

II.

A bila Saveta iz najviđevnije kuće u selu. Dolazili momci u snuboke sa sviju strana i od svakoga soja, ma ona htjede Tanasiju.

— Pa eto... šta m' možete. Ne ć' drugoga... ili u bunar...

I živjeli oni dobro. Djecu već othranili za ženidbu i udaju, a onda došlo zlo u njihovu kuću... došlo raspadanje.

Sam Tanasija više puta kazuje :

— I onda... onda neki od naših ljudi odoše u Ameriku, a grunt svoj dali bud za što. Dè, ti, Tanasija... kup' ti to... pa dob' ćeš jeftino... nudili oni. Ja eto imo dice, pa mislim : bi' će to dobro za nji'... samo odakle para — a ? ! — Bio onda 'oš na životu onaj naš upravitelj pa meni ravno u brk : Bać' Tanasijo, ako tebi treba novaca, samo ti k meni u općinu, pa koliko tebi treba. Dobit ćeš iz „šparkasine udruge" na svoj grunt uz interes od sedam forinti na sto. Pa to ti na pet godina, a onda možeš prolongirati... I tako t' ja digo na svoj grunt — ko da i danas gledam — pet hiljada forinti... pet hiljada. Nij' to šala... Zemlju sam razdilio među dicu i na nji' prepiso, a onda živio neko vrime ko bubreg u loju. Najstarija divojka dvi nedilje dana zatim udata, ona moja dva sina nadarena gruntom... a ja, ja pet hiljada duga ! Pa sinovi prodali svoju zemlju i o'šli u Ameriku. Nesretna ta Amerika ! O'šli i — kažu — proguta lo i' vel'ko more. O'šle moje nade, o'šlo sve moje... Oj ...oj... — i tada je obično Tanasija zaridao ko ljuta godina,

a njegova Saveta urlikala i bacala se od plača na koljena i grizla i čupala kosu... I onda... nekako oko šest mjeseci morao sam plaćati kamate, pa ono za člana, šta l' je ono bilo ? — pa za nekake uplatne dilove, a ovamo ni para, ni dice, ni grunta. Udarile zle godine, velika skupoća, a općini daj opet porez, pašarinu, namet, rabotu i...

I tu počinje sada pravo stradanje njegovo. I dok su drugi stjecali, proširivali svoj imutak, dotle je on jedva smogao od plodine toliko, da namiri nešto kamata za onaj dug... Ne može ti ono od tako pedlja zemlje i samo s četiri ruke... ne ide to nikako... govorio Tanasija.

Bilo to lanjske godine u to doba.

Nedjelja je...

Ljudi izmiljeli iz onih podrtina, a poslije večernje ravno pred kuću Tanasije i Savete. Skupilo se tu čitavo selo. Nastalo guranje, metež. Sve nekoliko po nekoliko raspravljaju u hrpi.

— Nij' to trebalo biti... ne b' do toga ni došlo, da j' bilo soli u glavi... ne b', tako j' to.

I Andro Koprivanac izbeči svoje bjelkaste oči i naškubi usne.

— Ne b' da, da... ko po dogovoru kimnu njih nekoliko, a onda ušuti sve u toj hrpi.

Andro se zamisli, pa će opet nešto da kaže. Znao on, da njegova, kao glavara sela, vrijedi za deset drugih, zato i premišljavaše dugo.

— Jà, tako t' to... pa uz taku 'oš dicu, moro Tanasija propasti.

— Moro... moro... — odjekne povlađivanje.

— Pa ono njegovo žedno grlo... (tu je podigao glas) i to ga ubilo.

— Ubilo... tako je.

— Rakija, pa 'oš špira. Nema tu danas one prave, ko prije. Okrsti nju Joško pet puta, prije nego j' mi pijemo. A Tanasiji ulije po vode, kad slabo i 'nako plaća... A i sad — kažu — da s' nakresao špire, pa s babom hrče u kiljeru.

— Valjda i ne sanja, da ć' doći gospoda — uplete se jedan od mlađih, da i on nešto kaže.

Dotle je među ženama bilo živo.

— Čuješ, teto Ano...

— A ?

— Kažu ljudi, da s' dužni šest hiljada... šest hiljada.

A Ana samo se podbočila, one tanke njezine podbočene ruke čine se ko ručke od debeloga lonca...

— Kako, šest hiljada... šta j' to ?... Deset ... je, je ; deset hiljada i pet forinti imaju oni duga u šparkasi.

— Samo ako nij' i više... neka će krezuba.

— A šta j' kod Joške — a ?... opet će važno teta Ana. Šta j' tamo za špiru, pa za kru' ?

U to nastalo gibanje i žamor se stao utišavati.

— Dolaze gospoda... eno !

Mir i napeto iščekivanje.

Pisar Šimo stao na to čitati : „Odpisom slavne kr. kotarske oblasti pod brojem... od... 190... u korist... vjeresijske udruge u..." itd. itd... i dražba započe.

Uz ono stereotipno : Tko da više ?... Prvi put... drugi put... samo se čulo potajno šaputanje i odgovaranje...

Još iste večeri sjedjeli Tanasija i Saveta onako mamurni od špire, pa od potištenosti i sramote — šta li ? — tamo na kraju selskoga pašnjaka... Drugi su dan nekako izmolili, da smiju noćivati kod nekih prijatelja i drugova, a onda stali obilaziti od kuće do kuće i tu komadić kruha, tu koji filir, pa gutljaj špire — i novi započe život...

Popustila žega....

Oni prvi crvenotamni traci večernjega sutona padali, a Saveta i Tanasija pogađali se Joškom za pabirčeno klasje.

— Gospodar Joško... daj barem tri. Šta j' za nas dvoje samo dva deci...

— Smilujte se, bi' će sutra više... — izmuca Saveta.

Kad su potrošili zasluženo, stali teturati iza bašča, da gdjegod prenoće. Onako na po mrtvi od umora i starosti jedva su koračali po onoj ledini i pomicali se šutke naprijed. Odmicali sporo i u onoj tami izgubili se ko dvije tamne sjene...

BADNJAK

I sada se razgorio. Plamen je lizao one čvoraste kvrgetine i udubine, hrastovina raspucavala i na vanjskom dijelu kore, gdje se još zelenio mâ, kapale sitne kapljice vode i cijedile se po pepelu banjka. Od časa na čas razgorila se klada jače i ona čađava kuhinja rasvijetli od onoga lijepoga crvenoga plamena i ko poljepšana zavarava oči, a Pera se od zadovoljstva nasmiješi.

— To mo'e... sve to sazidale mo'e ruke, mo'i žuljevi. Pa nij' ni ružno... nije.

I tako je vatra gorjela i pucketala, a plamen i lizao i sukljao sve jače.

Pera Tasametov odmarao se na nisku tronoščU bez zaslona i grijao ozeble noge i tr'o ruku o ruku.

One njegove crne oči zacakle i raširese ko u mačka i neka zloradost pomiješana ugodnim samočuvstvom odsijevne na onim mrežastim vorama i Pera se od nekoga slatkoga uzbuđenja pomakne na stocu.

On je bio uvjeren, da će zato, što je tu kladetinu na taj dan ukrao od vlastelinstva poživjeti za stalno još desetak godina. Istina, on je danas uranio, dok je još cijelo selo spavalo — al što za to ? Malo je pretrpio i od pritajenoga onoga straha i bojazni, koja čovjeka sve golica po koži, mreška ju i sitnim bobuljicama osipava...

— Ja al' vridi... vridi za nekol'ko godina življenja. A to s' baš nigdi ne mož' kupiti... ajà. Da s' može, ugnjavili b' oni tamo (on nije ničije ime spominjao)... oni tamo. I samo b' oni ondakar ži'li. Al' 'vako : jok valaj, braco ! Jok valaj !

Ona pocrnjela klada sada je bila u najdivljem plamu i njezino pucketanje smiješalo se zvonkim smijehom Pere. Onaj bezbrižni smijeh sladio i vedrio mu staračko lice i sada ko za okladu ječio i odzvanjao, a ona prazna kuhinja samo odjekivala monotono glas po glas, a od časa se i sama ko nasmiješi, kad ju poljepša razbuknuti oganj sa svojim zamamnim crvenim plamenom.

Mogla je biti po na treću poslije podne i ono zubato zimsko sunce mililo polako po onom zaplakanom nebu, a traci su lijeno i ko preko volje silazili po onom kvrgastom granju i drvlju i nad skoravitu ravan.

Pera ogrijan ostavi kuhinju pa se odšulja u sobu od ulice, koja je gledala kroz jedno nahereno okance u ono

nekoliko potleušica, iz kojih se crni dim, a same se bijelile i caklile od sjajnog snijega.

Prostor taj pred njegovom kućom mjerio je on očima već više od pedeset zima, a uvijek je našao kakvu sitnicu, koja mu zabavljala duh.

Danas je bila sva ta okolina pusta i prazna. Nekoliko ševa sve bijele od inja skakutale i kljuvale po zamrznutim busama. Katkada ovamo doleti po koji češljugar, a onda je obično sletio i po koji vrabac i cijela ta družba znala se uskomešati, dok najposlije nijesu odletjele i ševe i češljugari, a banili se bezobrazni vrapci.

To je Peru razljutilo i on je u takvim časovima planuo :

— Et' i tu ima gospode... pa baš ta vrapčad... muktaši. E, da s' ja... (što, to nije kazao) d'o b' ja njima već po repu... bi. Ja 'vako šut' pa trpi. I 'di niko ne će, tu ti, Pera, jà... kad tako Bog d'o, a ljudi ne ć' da promine.

U to dječarac od jedno pet godina istrči saonicama na ulicu. Bio je ljepušast i svijetle kose, koja je provirivala pod crnom šubarom, a očiju plavih ko plaveš ljetni. Svoje je saonice dovukao baš preko puta od Perine kuće prislonio nad šamcem, onda sio na nje, nogom odrinuo i igra započe. Dolje u šamac spuzio se ko munja, a onda je obilazio i vukao se lijevo do najniže strmine, popeo se gore i opet otišao na staro mjesto. Tu je igru ponavljao onom vedrom djetinjom nebrigom, a Pera se sav obezumio... protrnio na tijelu....

Nije on bio kruta srca, ali djecu baš nije rado gledao. Ne zato možda, što su mu činila kvara — to je on rado praštao, već što je to njemu bilo u ovo nekoliko godina ko prirođeno. Prije je on bio ko lud za djecom. Onda je služio u velikoj zadruzi i kad je koja mlada snaša htjela na prelo ili u kolo, a smetalo joj dijete, onda ako nitko nije htio — Pera je primio službu dadilje. On je onda povjereno mu čedo ljuljuškao onako povijeno u koritancu, dok je ono svojim malim očicama žmirucalo i veselo gukalo. Kad se rasplakalo, Pera odveže oprezno one lanene uzice, izvadi dijete i ko pravi otac buška i premeće iz ruke u ruku, nuđa mu slatku krpicu sa zamotanim izgriženim kruhom i bijelim šećerom, pa ne primi li — onda ga ljubi, tepa mu, draga i sam slatko guče...

— Mà, Pera, a šta s' ti ne ženiš ?! Ta ti b' bio za oca ko stvoren. Tvoja b' te žena blagosiljala i kad b' bio u grobu... bi, duše m' mo'e...

Tako su mu od dana u dan govorili, a Pera, ko da i nije muško, samo se smijulio na snaše.

— Nij' 'oš došlo m'e vrime.

— Pa kad će, ako nij' već sadikar ?! Ta, et' svršio s' soldačiju, a već t' bome i trideseta na leđima... žen' s', Pera, svaka ć' cura za te...

A Pera to sve čuo i ne čuo. Bila onda u zadrugi neka Boja, lijepa i ko mlijeko bijela lica, a oči... O te oči! Te su se oči upiljile duboko Peri u dušu i on je bio za Bojom kô lud.

— Nju — nju — nju... Samo Boju...

Njegova vedra narav kô propala u zemlju, a i posao nije mu više išao od ruke. Svuda je činio kvara, postao smušen i srnjao po kući šutke. Kad bi opazio Boju, zažario se u licu, on se od neke vatruštine strese i bude mu kô djetetu, kad se uplaši. Ponikne glavom, i kad bi se tek ono šuškanje odjeće ljepušaste Boje tamo pod kiljerom izgubilo, pogleda za njom, a nešto slatkoga prostruji njegovim tijelom... on oživi. Sada mu išlo sve od ruke ko kakvom čarobnjaku. Veselo popijevao, obijesno skakao i govorio zadrugarima kojekakve besmislene peckavice, sve dok se nije ona čudna vatruština splinula od obijesti i dok nije ohladio i postao i opeta nebrižan za sve. I čim je sada nastupilo dulje razdoblje i prolazilo više sati, a da nije mogao opaziti Boju — postajao nesnošljiviji. Smrknuo se i što god je radio — radio je preko volje.

Dosadilo to napokon starješini zadruge.

— Mà, ljudi Božji, taj naš Pera ko da nije čiste savjesti... 'Nako — i on zavrti rukom pred čelom — 'nako, ko da j' malo skrenuo na drugu stranu...

Još istoga dana otkaže on službu Peri.

— Dobro... pa ić' ću. Ma — Pera se zamisli. Uozbiljio se i ko sasvim drugi Pera nagovori starešinu.

— A kako b' bilo... ja bih se ženio. Dajte m' Boju.

Starešina ne nadajući se toj prosidbi ni u snu, zakima čudno glavom.

— 'Oć'te — a ?!

— Dođi' sutra, pa ću t' kaz'ti.

Ovo je bio prvi dan i prva noć, kad je Pera u svom životu osjetio, što je to gospodstvo. I što se dulje vuklo to obećano drugo jutro — Pera se osjećao potištenim, prostim sluganom.

— Sad vidim, da nis' ništa... baš ništa. Ni 'voliko, kolik' crno ispod nokta.

Drugo jutro vijećao starešina s Bojom. Predočio joj njezin budući život i da ju je on primio kao brat njezinoga pokojnoga oca, pa kako da ona želi, da će on tako i raditi. Njoj je doduše bila već i dvadeset i šesta, al što zato. Roditelji joj ostavili i soka i smoka, a kad je toga, bit će svega. A napokon ona je iz gazdinske kuće, pa će se već udati.

Kad je Boja čula, što želi Pera, zaplaka od boli.

Starešina, da sebe i nju izbavi iz neugodnoga položaja, prekine razgovor i brže poruči Peri — da Boja ne će za njega da se uda...

Pô godine kasnije sazidao si Pera kućicu i svojim prigospodarenim novcem okućio, a vrijeme prolazilo i njemu se činilo, kao da sniva neki dugi san, a samo se budi, kad treba posijati, požeti, jesti i što već svaki čovjek mora, da se živi.

...Onda je rijetko izlazio. Uživio se sam u se i nije trebao svijeta, a koliko je trebao, lako je privrijedio. Preko godine iskopao po koji zdenac i eto zimine. Da mu prođe vrijeme, polazio je u crkvu i tu sjedio u klecalima, sve dok ga nije zvonar opomenuo, da će zaključati crkvu. U nedjelje ili svetkovine nije išao u crkvu, samo da ne dođe u dodir s ljudima.

— Ovako s' niko ne brine za me i ne zna barem, kako m' je u duši...

Jednoga dana sjedio u klecalima, a moglo je biti oko pô na dvanaeste. Vrata zaškripe, a dvije snaše donesu iz susjednoga sela dijete na krštenje. Peri postalo neugodno. Skutrio se u klecalima i jače zabušio misli u glavu, a oči ni da bi pomakao sa patrica.

U to je došao i župnik.

Babica onako mekanično, tek što je pozdravila, zaprede svoj obični razgovor, odlučno i jasno, a kuma samo se stisla uz krstionicu i sva držće držeći novorođenče.

— Molimo njenoga velečasnoga... to je dečko. Sin, znate, molimo... Boje Martinove, što j' bila u vašem selu u Pavoševoj zadrugi...

— Boje Martinove sin....

Pera poblijedi ko krpa, pokupi šešir i patrice i ne osvrćući se ni lijevo ni desno sune kroz vrata.

A kad je došao u svoju sobu, bacio se na rasprostrtu petaru i zaridao ko dijete. Suzio je i plakao, a u grlu sve grcao... grcao i tresao se od plača.

Sada je izlazio još rjeđe i u crkvu nije više išao. A djecu — tu je zamrzio i ni jedno nije mu smjelo na oči. Desilo se

kadšto, da je susjed poručio što po djetetu — a to je obično zlo prošlo. Pera ko pobjesnio od srdžbe i zgrabio ga za šiju i istjerao.

— Marš... cuki... pa kaž' tvomu ocu, neka m' po derišćadi ništa ne poručuje, jal' ću te drugi put izbiti...

* * *

Pera odjednoč planuo jače. Dijete ovo sa saonicama, pa pomisao na Boju uzavri njegovu krv. On oćuti neku zvjersku jakost i prepoznavši u onom djetetu, da je to nitko drugi već Bojin sin, skoči od prozora i maši se za jedek. Na brzu ruku splete ga u troje i smisli paklensku osnovu.

— Izbit ću ga na smrtno ime... 'oću, duše m' moje, pa ma... izbit ću ga, neka zna za Peru Tasametova.

U tren oka dovukao dijete sa saonicama na srijedi sobe.

Dječak je gledao sav zaplašen preda se zamrznutih ručica i sav crven od zime u licu svojim lijepim plavim očima. Nije znao, a ni slutio, što taj surovi čovjek hoće s njime, zašto ga je otrgao i pobunio u igri.

— A — a... — onako zlobno i pakosno progunđa Pera i stisne jače onaj ispleteni konop, a lijevom rukom maši se dječakove ruke.

Dječarac podigne glavicu i onim lijepim plavim očima svrne kô pitajući Peru: Što je? Što želiš?!

To dijete — njegova nježnost — pa one lijepe plave oči dječakove kô protresu Peru Tasametovu. On zadršće... osjeti neku toplu slabinu u tijelu i suzu na oku.

— Dite... slatko dite... de ogri' s' malo... 'oš: ja ć' te dati ... — i on pobrza i izvuče ladicu iz stola. — Na, eto t' malo kalotina... evo i medenjaka...

Na banjku buktio u divljem plamenu badnjak, pucketao i praskao, plamen lizao i rasvijetljivao začađenu kuhinju, a vani se steralo zimsko predvečerje i spuštalo meku i slatku — tajinstvenu svetu večer...

O piscu ovih pripovijesti

Rudolfo Franjin Magjer, umoljen jednom zgodom, da dade kratki svoj životopis, zapisao je ove podatke:

„Moj otac Đuro potiče iz braka Matije Magjera i Janje rod. Markulin iz Lasinje. Moja majka Terezija rođena Kubić, po istraživanju kanonika pok. Milka Cepelića u najbližem je srodstvu s majkom vladike Štrosmajera. Majka mi je rođena Osječanka, a poznavala je hrvatski jezik u tančine i znala je vrlo lijepo pripovijedati. Po majci sam i primio dar narodnoga pričanja. Rođen sam u Zemunu 28. rujna 1884. Sve škole: osnovnu, realnu gimnaziju i učiteljsku školu svršio u Osijeku. Nego najbolja mi je škola bila neimaština i mizerija. One su mi davale iskustvo života, ali i poticaj za rad i idealizam. Zvanjem sam učitelj i prosvjetni radnik. Službovao sam u najljepšim godinama svoga života u Šljivoševcima, srez Donji Miholjac, i u Valpovu, gdje sam u neposrednom dodiru s narodom temeljito upoznao njegov život i običaje — i najviše toga napisao, opisao i ispripovjedio upravo iz te slavonske ravnice. I sada, kao izvjestitelj za organizaciju rada oko narodnog prosvjećivanja u Osijeku, ne prestajem motriti i zapisavati svoju okolinu, svoj narod... Tako se eto skupilo prilično zapisa, pripovijesti i pjesama..."

Po ovo nekoliko redaka, što ih je pisac ove knjige dao sam o sebi, bit će nam još jasnije ovo, što smo pročitali, jer sada znamo, da je to komad života jednoga pravoga Slavonca, koji je živio i živi sa svojim ljudima.

Vrlo je opsežan dosadašnji književni rad Rudolfa Franjina Magjera. Prvim svojim radovima javio se u zagrebačkom „Pobratimu" godine 1899. i 1900. Važnija njegova pjesnička izdanja jesu: „Porivi" (1905.), „Novi zvuci" (1909.), „Moj put" (1917.),

„Erotika" (1918.), „Rukovet epigrama" (1919.), „Pjesme iz osame" (1922.). Neke njegove pjesme prevedene su na njemački i na esperanto. Pripovijesti, u kojima opisuje seljački život, izašle su u zbirci „Zapisci sa sela" (1907.). Ti su zapisci prevedeni na poljski i njemački, a djelomično na slovački i slovenački. Zatim je napisao „Sa slavonske ravni" (1913.), „Iz naših sela" (1913.), „Crveni križ" (1914.), „Kolosjek i staroputine" (1917.) itd. Za mladež je također izdao lijepi niz sabranih pjesama i pripovijesti: „Slavice" (1905.), „Za cvjetne mladosti" (1915.) itd. Svi se njegovi književni radovi odlikuju dobro zahvaćenim prizorima iz života i jedrinom stila.

Uz svoj plodni književni rad Magjer se mnogo bavio širenjem prosvjete i organizacijom prosvjetnog rada. Tako je postao član Kola Hrvatskih Književnika u Zagrebu, član radnik Matice Hrvatske u Zagrebu i član dopisnik Hrvatskog Pedagoškog Književnog Zbora u Zagrebu te suradnik mnogih domaćih listova i izdanja. Godine 1909. osnovao je Klub Hrvatskih Književnika i Umjetnika u Osijeku. Od godine 1920. uređuje osječki ilustrovani polumjesečnik „Vjesnik za prosvjetu i za upravu", koji neprekidno izlazi već od g. 1892.

Danas živi u Osijeku, gdje je od godine 1927. kao školski nadzornik dodijeljen državnoj građanskoj školi.

Svaku kulturnu i književnu pojavu kod nas prati Magjer s velikim simpatijama. Upravo mladenačkim zanosom umije da se zagrije za svaki plemeniti rad, osobito na književnom polju. On je duša osječkoga Kluba Hrvatskih Književnika i Umjetnika, kojemu posvećuje sav svoj mar i ljubav. Izdanja osječkoga Kluba, što ih on uređuje, odraz su intenzivnoga književnoga djelovanja onoga kraja, kojemu je Osijek središte. Ali Magjer nastoji privući i suradnike iz drugih krajeva, dapače i iz Zagreba. On nastoji izdići ta izdanja na što dostojniju visinu, te im uvijek daje i vanjsku ukusnu opremu. Iako za taj svoj neumorni i požrtvovni književnički i urednički rad ne nailazi uvijek na zasluženo razumijevanje i priznanje, on ustrajno nastavlja svoje kulturno djelovanje. Nastoji držati što jače veze s hrvatskim kulturnim središtem Zagrebom, i to osobito s glavnim hrvatskim književno-izdavačkim središnjicama Maticom Hrvatskom i Hrvatskim Književnim Društvom sv. Jeronima, kojih izdanja uvijek s velikom ljubavlju propagira.

Izdavajući „Miholjčice i Valpovčice" izvršujemo iz središta hrvatske kulture djelo priznanja prema jednom književniku, koji je dušu i srce svoje dao, da na književnom polju što više učini za svoj kraj. Zato je i ova zbirka — iako u malome kao neka antologija Magjerova pripovjedačkoga rada — postavljena u niz Narcisa Jenkovih „Bosančica", Plepelovih „Dalmatinki", Matasovićevih „Slavončica", Jakovljevićevih „Hercegovki", Horvatovih „Gradišćanki" i Rožmanovih „Prigorčica", da posluži skupnom uzveličavanju sviju krajeva lijepe naše domovine, među kojima kraj Magjerovih pripovijesti i crtica sigurno nije posljednji.

SADRŽAJ

LEN BOŠA .. 3
PASTIRČE .. 9
UROK .. 11
MALI I MALA .. 16
U OČI OGLEDA .. 17
VJERA .. 21
USKRSNA ZVONA .. 22
JORGOVANOVO CVIJEĆE .. 28
STAN .. 33
MAMICA .. 37
ZELENA GRANČICA .. 40
DJED I UNUK .. 43
DEDAK VANJA .. 49
STRN .. 51
BADNJAK .. 56

TKOGOD ČITA RADO PRIPOVIJESTI I OPISE RAZNIH KRAJEVA LIJEPE NAŠE DOMOVINE, NEKA SE PRETPLATI NA ILUSTROVANI TJEDNIK „OBITELJ". — POKUSNE BROJEVE NA OGLED ŠALJE UPRAVA „OBITELJI", ZAGREB, TRG KRALJA TOMISLAVA BR. 21.

HRVATSKI KRAJEVI U PRIPOVIJESTIMA

Izašle:

1. *Narcis Jenko:* BOSANČICE ... Din 8·—
2. *Lujo Plepel:* DALMATINKE. Din 6·—
3. *Antun Matasović:* SLAVONČICE .. Din 8·—
4. *Ilija Jakovljević:* HERCEGOVKE. Din 8·—
5. *Ignac Horvat:* GRADIŠĆANKE Din 8·—
6. *Vladimir Rožman:* PRIGORČICE .. Din 6·—
7. *R. F. Magjer:* MIHOLJČICE I VALPOVČICE . Din 8·—

U pripremi:

S. Petranović: GORANČICE
Blaško Rajić: BUNJEVČICE
Dr J. Andrić: SRIJEMICE
Dr F. Binički: LIČANKE

I tako redom.

Izdaje ih

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA U ZAGREBU TRG KRALJA TOMISLAVA BR. 21